

COMMENTARIA IN LIBROS Hippocratis de victu in acutis.

PROOEMIUM.

M in qua profiteret ex aliquo libro Classici Authoris, circumspicerem, in medicina, neque Hippocrate digniorem, neque inter Hippocratis monumenta, libro de victu in Acutis esse indicaui. Nam alterum consensus omnium medicorum docet, cum neque Galeno anteriores, ut Dioscorides; Dioeles, Erasistratus, Celsus, Plinius, tum verò & ex posterioribus, quamquam omnes Galenum praponant sibi: Ipse tamen Galenus, cum palmam Hippocrati tribuat, ex illius confessione se longè magis veritate præstat etiam ipsi. Reliquum ratio ipsa doceat, nempe proximiora fini nobiliora existimantur, quemadmodum finis ipse nobilissimus, sententia Aristotelis. Hic vero liber in ipso sine cum sit artis constitutus, docens medendi & operandi modum, metam, rationem, materiam, dubio procul cum & idem germanus sit Hippocratis, & absolutus, floridus quoque & ornatus omnibus aliis, quos Author ille edidit, præstantior est. Qua propter & illum aggredi propositum est. Et cur tot habeat inscriptiones disserendum.

Inscribitur ergo primum..... idest vel de Prisa a, quasi nemo solum græcis sic nominare ausus sit, sed solus Plinius: lib. 18. is e im ita eum appellavit dicens: Prisana inde usus validissimus saluberrimusque, tantopere probatur: unum ei volumen dicant Hippocrates, clarissimus medicina scientia. Neque enim dubium est de hoc intelligere Plinium, quandoquidem in nullo alio libro qui nunc extet tam diffusè ac subtiliter de illa disseruerit. Nec verisimile sit de eadem re sufficienter bis illum scripsisse: præsertim hominem adeo brevitati studentem, & in tanta scribendorum librorum difficultate versantem, ut cogentur tum & ipse & alij eius atatis in titula corticibus seu libris (vnde postmodum libri dicti sunt) scribere. Altera fuit inscriptio huius voluminis..... idest de victu morborum acutorum; seu ad sensum potius respiciendo, de victus ratione in morbis acutis. Et sanè demiror quosdam, qui in inscriptione libri sensum & energiam (ac id quàm rectè) mutare volunt cum morbi ipsi victum non habeant, ubi tamen mutatio hac si non fiat indecoram orationem facit, fini assequendo nullum, asserti impedimentum, in serijs & in his, quibus de vita hominis agitur, tam mordice inhæreant verbis meris Galeni, ut homines multos malint perire, quàm verbulum & oscitanter neque etiam ex præscripto dictum mutare velint, ut hos medicos iam non medicorum nomine dignos esse conspicuum sit, sed grammaticos atque his deteriores: siquidem carnifices. Vnde hoc? nisi quod ad hanc sacrosantam artem & accedere audent & admittuntur, contemptis contra verustum morem omnibus disciplinis: scilicet, Philosophia, Dialectica, Mathematicis. At dicetis Philosophiam & Dialecticam norunt inclitis à viris edocti, & assidui Auditores? nequaquam illud existimetis, nam Doctores quidem illos præclaros esse scio, auditores & assiduos fateor: sed non poterit hi eas disciplinas haurire, Mathematicis neglectis. Sed illas præ se ferunt ac mentiuntur, quia in eis licet ostentare scientiam falsis rationibus, in his non licet, ut à Philosopho abunde disputatum est. Ideo in Philosophia & Dialectica minus norunt, minusque sunt exercitati, quàm Mathematicis, quanta ignorantia quam disputationis vocant idest error deterior est quam simpliciter nescire, nec tantem scire se decipi. Sed ad institutum sermonem reuertamur, quidam quasi mutila inscriptione titulum huiusmodi imposuerunt operi..... idest. Ratione victus in Acutis. Omittomodo quod nomen... quandoque pro simplici victu accipitur, nonnunquam pro victus ratione idest mensura ac modo vivendi. Quidam..... qua
inscriptio

in scripto non Græca est sed excogitata, conformis Plinij sententiæ supradictæ. . . . .
 enim laudibus interpretatur. Ultima est . . . . . idest contra Cnidias seu Cni-
 dias sententiæ. Galenus autem in nono de Decretis Hippocratis & Platonis
 cum tres ex his simul inscriptiones damnet, quarta verò manca sit testimonio ani-
 mium scilicet illa . . . . . non addendo . . . . . relinquatur ut sola
 illa . . . . digna sit, qua huic operi præfigatur. Nam de tribus illis aliis loco supra
 scripto hæc habet Galenus, Quod quemadmodum paulò inordinatius ipse dicat, ut-
 pote qui primus adinuenerat: ita in commentariis de victu acutorum exposui:
 Quem librum nonnulli contra Cnidias sententiæ, alij de Ptsiana inscribunt, præ-
 terea utriusque. Prioribus ergo tanquam una sub alia contenta vitur Tertio in pri-
 mum Epidemiorum Galenus, & in Octauo Methodi Medendi. Et in tertio
 de Difficultate spirandi, tum aliis in locis, quos enumerare prolixum & sine fru-
 ctu esset.

Ideo melius est, ut queramus quid per rationem victus intelligat. Et in hoc
 consulendum Galenum censeo, Tertio in Tertium Epidemiorum dicentem: vi-
 ctum appello non hunc solum, qui cibo & potione constat, verum etiam qui omni-
 bus aliis, ut ocio, exercitatione, balneo, venere, somno, vigiliis & verò omnibus
 his, qua quoniam modo sunt in corporibus humanis. Et quamcumque hac expositio pa-
 riatur contradictionem, nihilominus satius est illam prætermisisse admonendo solum
 lectores, quod cum intentio Hippocratis sit tantum tradere rationem victus, idest
 cibi & potus, itcirco tamen attingere cogit non solum res reliquas quinque non na-
 turales, quas in Arte medica recitauit, sed etiam sectionem vena atque purga-
 tionem, sed ita moderatè & breuiter, ut illa ad cibum & potum necessario relata
 intelligantur. Velut si de hora cibi loquamur, non statim misso sanguine, non ante
 aluum purgatam is adhiberi debet. Intelligimus ergo ex hoc quandoque opus esse
 vena sectione, in morbis acutis, & cum dura est aluus clysteris. Indicio est quod nul-
 libi de huiusmodi agendis normam præfinit, nisi in purgatione ob periculi magni-
 tudinem. Sicut & quando purgandus, quando sanguis mittendus admonuit. Vi-
 dimus titulum, & partem illius explicauimus, reliquum est ut de secunda agamus,
 scilicet morbis acutis, quorum exemplum subiicit morbum lateralem. Ideo dico
 quod morbus acutus quadrifariam intelligit. Primum cum celeriter interficit aut
 symptomata grauiâ facit, licet sine febre ut in quarto de causis Pulsuum cum
 dixit diurni morbi quem orthopnoeam vocant, acuta sunt accessiones velut &
 morbi comitalis. Clarum est ambos morbos hoc sine febre natura sua esse. Et de Apo-
 plexia secunda Aphorismorum. Secundus modus est cum febris quidem adest &
 breuis, sed minimè perniosa velut in tertiana, quam etsi periculo vacet, & mini-
 mè violenta pareat symptomata, propter breuitatem tamen appellarunt acutum
 morbum, ut tertia, sed ex acutis tertianas maxime & febres ardentes. Et in sep-
 tima particula biliosus humor semper febres acutas operatur. Et octauo de Dog-
 mate Platonis & Hippocratis, tertiana febris ex ardentium genere est: cur au-
 tem non continua sit alibi explicauimus. Et ratio horum est, quia acutum accipit
 Galenus quod breue est, & cum impetu mouetur. Et sic non considerat, an sit vio-
 lentum & cum periculo, quia istud accidit ei. Vnde factum est ut in primo de crisi
 dixerit. Ad tres autem extendi accessiones, status tempus in omnibus acutis, non
 admodum accidit, quod tertiana conuenit: similiter & in secundo eiusdem fiat ac-
 cesso una cum rigore in prima die, deinde calida atque deuens febris accendatur sto-
 machi fastidium afferens, ac sitibunda, atque ad statum celeriter properet, pulsus
 equantes habens magnos atque veloces, vehementes atque frequentes: atque una
 cum pulsibus calor equalis omnino, deinde cum vomitu & sudore finiatur: & qua-
 dam infebriticatio succedat. Eodem quoque modo in primo in sextum epidemiorum
 cum diuidit febres in acutas & diurnas, dubium non est perinde esse ac si in longas
 & breues distingueret Tertianamque sic acutam debere dici. Quamobrem demiror
 Franciscum Cassanum librum de hoc integrum scripsisse, cum lis sit de nomine liceat-
 que appellare bonem vel asinum, modo de re nulla sit dubitatio: quare id solum suf-
 ficiat intellexisse Hippocratem per acutos morbos neutrum horum voluisse significare
 sed vehementem & periculosam & qui cum febre magna sit. Ideoque ad alios duos
 sensus transeamus.

Dicebat igitur Hippocrates secunda Aphorismorum: Acuti morbi in quatuordecim diebus terminantur. At vero in primo Prognosticorum, inquit in omne morbo acuto qui cum febre infestet & quadragesimo die iudicetur. At de hoc est contradictio à nobis exarata in Duodecimo libro. Constat autem de utrisque generibus debere intelligi quoniam de vini exhibitione cum tractet & illa non conveniat verè acutis ob timorem & periculum magnum spem vero exiguam utilitatis clarum est ad acutos decedentes eam pertinere. Et quamvis XIV. sint pars XL. non tamen acutus simpliciter è genere est acuti....

TEXTVS I.

Qui Cnidias vocatas sententias conscripserunt, hi sanè quæ ægri in morbis singulis patiuntur, & quonam modo nonnulla his eueniant, recte scripserunt, atque ea quoque que medicinæ imperitus quispiam scribere potuisset, si ab ægro vnoquoque qualia patitur probè intellexisset, verum quæ Medicum, non referente ægro ipso, prædiscere oportet, multa ex his sunt prætermissa, alia in aliis, & quædam ad coniecturalem cognitionem. .... græci dicunt per opportuna.

COMMENTARIVS.

Quatuor olim fuisse scholas, seu Medicorum congregationes, atque ante Hippocratem capisse Galenus *Primo Methodi* docet Coam omnium nobilissimam, ex qua fuerunt Hippocrates, Philistion, Pausanias atque Empedocles, proxima cui Cnidia de qua hic agit: tertia Rhodia quæ ante Hippocratem desit vltima Italica. Cum ergo hæc scholæ de honore artis certarent nec mane salutatari potentes nec cœnaturi apud illos limina frequentarent, sed in artis operibus propterea coactas est quidam illorum opiniones explodere: Hippocrates vt propriam confirmaret sententiam, sic Aristoteles, sic Galenus. Estque hæc pars, vsque ad illud Prisana: igitur frumentaceis. Galenus autem triplicem facit præfationem, quasi non continuatam sed hoc paruum refert. Circa quod notandum est Cnidios Medicos professos docere de ægris quæ illi non scirent; neque si scirent, narrassent: in curatione autem contra solum pertrita: quæ ambo redarguit Hippocrates primum, in secundo de Prædictione dicens: Medicorum prædictiones narrantur, multæ variæ & admirandæ quales ego, neque ipse prædixi, neque alium quemquam prædicere audini. Et paulo post arbitror autem, & eos qui de claudicationibus prædixerunt, aliisque huiusmodi confirmato iam morbo prædixisse: Et cum iam manifestum esset, quod abscessus non esset recursurus, si

modo intelligentiam habuerunt, multo sanè magis quam priusquam abscessus fieri inciperet. Credo etiam & alia prædixisse magis humano more quàm refertur (quæ videlicet euentibus & negociationes tractantibus prædixisse dicuntur, mortes, morbos, & infanias. Et paulo infra modum docet per exemplum, ita scribens. Necessè est igitur eos qui vberiore potu resistunt magis difficulter spirare & plus vrinæ eijcere. Eos veros qui sorbitionem, aut cibum auxere, magis sitire atque febrere. Si verò quis immodicè & cibo, & potu simul vltus fuerit, ad hoc quod febricit, & difficulter spirat etiam ventrem circumtentum, atque maiorem habebit. Concludit demum duo vnum quod Medicus in prædicendo, debet prudentissimè se gerere: nam si vera dixerit apud ægrum (dicit intelligentia præditum) in admiratione erit: At si aberrarit non solum odio habebitur, sed forsan insanus existimabitur. Ex quo patet, quod apud imperitos fugere debeat omnino prædictionem diligentissimè, cum necessè est: exercere illam apud doctos, aut sapientes, vel valde prudentes. Alterum, quod demum concludit his verbis: Cæterum cum aliquibus ex his qui rationem prædicendi exactam se tenere prædicant versutus fui: cum aliorum verò filii tum discipulis: quorundam etiam scripta legi: cumque sciam probè quid quisque sentiat in huiusmodi, nec quemquam certum, quicquam afferre nouerim, Ideo hæc scribere aggressus sum. Liqueat ergo, & hic quid velit de Cnidiiis intelligere quidque de eis senserit. Et quod secundus prædictionum Hippocratis liber, quamvis alienus, à consuetudine illius aliquantulum videatur, sit legitimus.

Improbat ergo illos de utroque Hippocrates, & quod quædam scripserint, que cuique possint esse nota, ex vulgariibus quasi memor sui, qui nil tale referat, de difficultate spirandi: secundò. Et quod, neque in his quæ ad coniecturam pertinent sufficienter, cum multa omiserint. Discrimen autem est inter has duas voces. *Tertio Prognosticorum*: Galenus ait. .... Nam primum coniecturam propriè significat, ad alia tamen extenditur. Hic Brauolus ingreditur difficultatem de medicina an sit scientia vel ars? & si scientia? an practica? an contemplatiua. Sed non de his plura scripsimus in *primo contradictorium*. Et dico breuiter quod medicina est

est scientia practica, & quod scientia practica, multum differt ab arte, sicut videmus in musica. Si enim musica potest reddere rationem mathematicam preceptorum suorum) & abstracta futoria non potest: Et musica habere potest originem à demonstratione, igitur scientia practica non est ars. Proprium igitur practicae scientiae est, ut pendeat ex demonstratione, & ita est scientia, & transferatur ad opes, & ita non est contemplatiua. Et ista sunt notissima cuiusque Philosopho. Dicebat enim Ammonius in praedicamentis scientiae sunt eadem & parimodo affectae. Diuidunt autem haec quod in contemplatione est & quod in actione versatur. Et infra quod relatiua non sunt simul ordine naturae: & cum res, quae scientiae subiecta est, simul cum ea ad opus perducitur, tum proprie illa pro scientia habenda est: quippe quae nihil ambiguum contineat. Vnde demonstratio huius quam breuissima & compendiosa, vel tu vis intelligere per scientiam absolutam, haec apud mortales non habetur, vel qualemcunque habitum cererum & in demonstratione acceptum, & iste habetur in scientia practica, ideo datur. Relinquitur solum dicendum de interrogationibus à medico facientis: haec sunt trium generum circa res naturales non naturales & praeter naturam. Naturales quidem sunt operationes, famies, sitis, dormiendi voluntas, leuitas corporis & robur: iubeat autem illum circumuerrere se, & tunc inspicere caput, quam facile atollat, non interrogare autem oportet, sed videre aut tangeri pulsam, respirationem, feces, utinam, sputa, sudores. Non naturalia autem quid assumpserit cibi & potus, & quantum, & qua hora (Memineritis autem nihil intermiscere aliud interrogationibus, ut quidam de publicis aut priuatis rebus loquentes, seu tum, seu etiam post vel ante, vel de aliis aegris stulte nimis minutim eiusmodi inquirendo, & rationes non reddendo nisi rogatus: Et quam grata fuerint, haec autem ad naturalia pertinent: Antea vero de somno, & quantum, & qualis, & qua hora, & an insomnia & qualia in genere, non speciatim ne onirologis habeatis, tum maxime quomodo à somno se habuerit seiscitatus. Et si habuerit beneficium ventris, qua hora, & de vrinis, & quam facile: si rectus culcitra decubuit. De ira & tristitia & metu ac spe ab astantibus: Et si quietus aut iactauerit se. Denam maior cura adhibenda est rebus, quae sunt praeter naturam, ut scias post primam visitationem numerare vices ac dies. Et interroges qua hora superuenerit accessio, & qualis & quanta, & comparaeris eam ad praecedentes. Et si fuerit cum vomitu, & qualis & cum quo sapere, & si sensus flatus rugitum ventris. Et si detractus fuit sanguis & qualis fuit. Et si fuerit frigus, hor-

Tom. X.

ror, rigor longus, breuis, magnus, paruus, sitis, vomitus dolores, sudor, linguam inspicere, tange ventrem, si tumer, si doluit, si durus est aut tensus, coctis molestia, mentis vacillatio, quomodo circa viscera & spirationem se habuerit: proprie autem à coniunctis transire velut ex pathognomicis signis, ex affidentibus superuenientibus. Propterea in libro de Decenti ornatu vult ut etiam nouerit, quae medicamenta adhibita sunt: sed & ut parata habeat quibus opus uti necesse est, tum medicinas, & tum instrumenta, & adhibeat astantem ex artis peritis non ignarum: utrumque enim obseruandum, nam melius est non habere: quam habere aut stultum aut imperitum. Non etiam socios conuocare in Acutis malum est, ubi decasio dignoscendi praecipit. Tum vero duo sunt obseruanda maxime, ne contendant medici apud astantes: medicina enim infamatur: & medici si male cedat accusantur, & quod deterius est ne videri videantur litigant in perniciem aegri: & ne imperiti habeantur, multa peperam adhibent, ex quibus potius patiuntur detrimentum quam quod iuuentur, & bonis praesidiis via pracluditur. Hoc autem Mediolani seruatur, aliud Bononiae, ut singulorum dierum acta & infusus & casus scribantur. Nam per illa circuitum rationem coniectari licet. Demum Medicus sit totus compositus dicit Hippocrates in motibus deambulationeque in vestitu ac sermone. Haec igitur sunt praecipua praecipua ad intelligendum ut operari possis recte, operatio enim pendet ex intelligentia medici, & autoritate illius apud astantes, & infirmum, quae ex illis tribus vltimis praecipit habetur.

TEXTVS II.

ET quaedam ad coniecturalem cognitionem per opportuna.

COMMENTARIVS.

Haec est vltima pars textus prioris, iam à Galeno etiam exposita, sed rursus repetita, & est sententia Cnidij medici, quaedam attingerunt recte, ut quae ab agro disci possunt, & interrogari; quaedam omiserunt tamen, imo multa: & ponit duo genera, vnum quod sequitur necessario, ut signa & symptomata, pathognomica, & quaedam quae sunt coniecturalia, & ideo explanatores hunc locum non assequuntur, velut tu dignoscis, quod pulsus est serinus, & adest dolor lateris & spirandi difficultas, tussis & febris, dignoscis quod patitur abcessum pectoris, certe seu tumorem, & licet adueniat rigor, quod tamen febris erit continua & haec sunt necessaria. Coniecturalia

T 2 lia

lia aut quod habet sitim, malum saporem in ore, vigilias, & cum decumbat super latus dextrum, nec tangendo dolet in sinistro, quod tumor est in dextro latere magnus, & intus, non extra. Et ita apud Galenum. *Quinto de locis cap. 7. pag. 4.* de medico laborante inflammatione icteris qui se falso existimabat laborare laterali morbo. Quid autem sit, ... id est cognitio per. . . . . explicat Galenus coniecturam ratione & syllogismo factam, ut ibidem de medici morbo, in qua plurimum diuisio valet. Cum enim membra singula expunxeris, intelliges quid reliqui sperandum sit. Sunt enim alia coniecturae simplices, quae medicum potius leuitatis arguunt, quam ei gloriam addant, ut ex hoc textu seu hac textus parte colligatur, tria esse quae, non nota aegro, medico tamen in cognitione venire possunt, necessaria & coniectura artificiosa, id est per syllogismum & per simplicem coniecturam, ac quasi popularem inuenta. Et sunt & ultra sensui nota.

TEXTVS II.

Cum autem ad coniecturalem cognitionem dicatur, quoniam modo curare singula oporteat, in his multa aliter quam illi enarrauerunt sentio.

COMMENTARIVS.

Duplex sententia huius textus, vna quod coniecturalis cognitio duplex est, altera quae ad praemonitionem pertinet; altera quae ad curationem. Primum non attigerunt Cnidij medici, in altera dissident quoniam non bene attigerint. Secundus modus quoniam coniecturalis dignoscendi modus vnum est, aliud curandi: in utroque ab illis dissidet. Ita ut curatio non sit coniecturalis, sed rationalis, in quibus autem dissidet, in curatione inferius docebit: in quibus in coniectando in secundo de praedictione & in priore docet.

Galenus exponendo textum, duas partes facit, & in priore tria docet, primum probat curandi rationem coniecturalem esse: scilicet quoniam nec quantitas nec occasio scribi, aut dici, aut doceri possunt. Sed dicit, videntur forsitan praetermissa dignotio morbi atque praedictio, sed non est ita, quoniam haec ad curationem sunt necessaria: & ideo sub illa continentur. Post probat quod haec duae partes ad curationem sint necessariae. Et eis addit distinctiones, scilicet quod curatio est per se medico necessaria, & intenta ab illo, praedictio autem atque

dignotio propter curationem. Admonet tertio de quatuor: primum quod nemo dixerit alias partes esse finem medici, sed solam curationem: secundum quod per curationem minimè eam quae fit intelligere oportet, sed tantum ea quae facta est atque perfecta. Vnde contra medicos nostrae aetatis hoc facit, qui gloriantur se curare multos aegros: neque enim iuxta Hippocratem aut Galenum curatio appellatur ea, quae fit, sed solum quae perfecta est & absoluta, sanato profus aegro. Dicit autem de omnibus scriptum esse in libro *de fine artis medicinae*: sed quis sit hic liber non profus constat. Ultimo admonet non esse aliud addendum huic expositioni, cum per se dilucida sit. Et mens Hippocratis abunde sit explicata.

Verum (cum & modo alio) Haec est secunda pars, in qua alio modo ut ab initio dixi legis literam Hippocratis, coniecturalem faciens dignotionem & praemonitionem morborum, curam autem non ita. Quod dignotio & praenotio constet coronide signorum ut Galenus dicebat, *4. de vitus ratione in morbis acutis com. 62. & 5. de iuend. san. cap. 10. & 11.* id est à paucis signis cognitio inquit Galenus coniecturalis est: curatio autem cum ex vno pendeat aut etiam pluribus, sed singulis seorsum, demonstratiua est, velut quod contraria contrariis sanantur: vel si bilis calore, atredine, putredine, mole efficit morbum, purgatio sanat ipsum. Hoc autem certum est non coniecturale. Vnde dubium non est, quin medicinae pars, quae ad curationem pertinet, non sit certior dignotione morborum & scientia euentus. Differt haec expositio & litera quod est, vel ut primus sensus sit huiusmodi: cum autem quippiam ad cognitionem coniecturalem dicat quoniam modo curare singula oporteat, sub coniectura cognitio curandi continetur. Secunda litera habet: cum autem quippiam ad cognitionem coniecturalem dicatur, vel quoniam modo curare singula oporteat, manifestum est in secundo coniecturalem non continere curationem.

Oportet ergo videre, quod cognitio futurorum sit magis coniecturalis, quam praesentis dispositionis: & cur haec magis quam curandi, Et quod curandi sit certa, & an ars, an scientia, an solus habitus. Et sanè medicina quod ad partem prognosticam attinet, coniecturalis est, ut innuit Galenus, *primo de vitus in Acutis com. 14.* at reliquae artes quae diuinare se posse profitentur. Causa autem cur diuinatio coniecturalis praeter ceteris sit, est quoniam in diuinatione tria sunt praecipua, motus, tempus & comparatio, & motus rem reddit incertam, cum non habeat terminos praefixos, & ob id contingit aberrare. Pars autem quae de morbis docet, docet quod iam est, & non est subiecta motui. Similiter tempus inter-

cedit ad prænotionem, cum sit de futuro, ideoque incerta ob multa quæ superuenire possunt. At dignotio est de præsentis. Tertia est quoniam prænotio fit per comparationem magnitudinis, & roboris causarum naturalium, ac præter naturalium, ut sint sex, facultas naturalis, vitalis, animalis, morbus, causa, symptomata, quorum magnitudinem scire expedit: talis autem magnitudo nobis non potest esse exquisitè nota, dignotio autem non hæc præsupponit, sed solum speciem morbi & causarum, & est simplex: Igitur prænotio est coniecturalis magis dignotione morborum. Est & ob id prænotio salutis magis coniecturalis, & minus certa, quàm mortis, quoniam potest impediri à multis causis, mortis à nulla. Igitur ea est multò certior quàm salutis: secundò quia potest moueri materia noua, quæ impedit salutem expectatam, absque aliquo etiam errore exterius superueniente: igitur est multò minus certa, quàm mortis. Tertio quoniam si sanus potest absque alia causa mori, & ut ille dicebat.

*Quis sic an adiciant hodierna crastina
summe.
Tempora diu superis.*

Quantò magis in ægro minus certa est salutis prædictio quàm mortis. Ideo medicus nunquam debet firmiter polliceri salutem ægri, de morte potest prædicere. Sed dicat ut Galenus docet, si omnia ex præscripto meo facta fuerint, & nil aliud superuenierit. Sed forsitan melius esset omnino abstinere à tot verbis, cum vulgaribus qui cementia mirifica faciunt, ac dicere, satis commodè se habet, & possumus bene sperare, tamen non adest vlla securitas, quoniam solus Deus futura nouit certè. Quæ vero ad morborum dignotionem pertinet, etiam coniecturalis est, comparata ad curandi rationem, propter duo præcipuè, signorum multitudinem, & locorum confusionem: velut prope vterum sunt vesica & vteræ & intestina, & sub costis à sinistro latere, ventriculus & colon & lien, & peritoneon, & musculi. Et ideo qui medicinæ student, anatomiam maximè calere debent, sed & varietas materiæ & ortus illius difficultatem pariunt, & ob id dixit in secundo de compositione medicamentorum secundum locos. cap. 1. sect. 10. Quod enim coniecturale est in arte, id maximè in affectionum dignotione consistit, Quæ ubi inuentæ fuerint, curationem non coniecturaliter, sed scientificè indicant. Ergo manifestum est, quomodo medicinæ pars quæ prænotionem indicat, maximè coniecturalis existat: quæ curationem scientiæ propriam, accerta media affectionum. Circa quam dubitare expedit, qualis sit habitus hic operandi certus, solet dici quod artis; sed non vide-

Tom. X.

tur hoc verum, nam ut ad vnumquodque refertur non potest esse certum; ut quod rhabarbarum hoc in hoc homine purgabit hanc bilem. Neque enim ars est de huiusmodi, neque semper verum, aut generaliter, & sic nõ est artis effectus, sed naturæ. Non enim quia adhibetur purgat, sed quia natura tale est: Ars autem non est de principiis naturæ, frumentum enim frumentum gignit, naturam arte, etsi seratur, aretur, repastinetur arte. Ob id hæc est scientia non ars, de illo frumentum frumentum gignit. Concludo ergo quod eiusmodi cognitio adeo certa, est scientia practica non ars: aliter darentur demonstrationes in artibus, aut certum absque demonstratione & sensu, & ita neque per intellectum si non est principium, neque demonstratione habitum, neque per sensum, quod sibi contradicit.

TEXTVS III.

ATque non ob id solum non laudo, verum quod & paucis numero sint vsi medicamentis. Nempe maximus medicamentorum quibus in morbis non acutis vti reperiuntur, est tempestiuè exhibitorum tum elaterij, tum feri, tum lactis, quæ si bona essent, morbisque quibus dari censerent, congruerent, multò sanè digniora laude erant, quod paucissima satisfacerent: sed res in præsentiarum non ita habet.

COMMENTARIVS.

Hæc est quarta reprehensio Cnidiorum, nam prima fuit, quòd multa scripserint quæ facillè ab ægro intelligi poterant coniectura dignoscenda, quasi illos sugillans inanis gloriæ studij. Quod enim facillius & certius fieri poterat, non debet nominis adipiscendi causa fieri cum errore, dubieque, ac labore. Secunda quod prætermiserunt multa, quæ poterant per coniecturam rationalem sciri, non cognita ægro neque astantibus: Tertia quod circa acutorum morborum curationem multa omiserunt, aut perperam tradidere. Quarta quæ est præsens, quod circa diuturnorum & morborum curationem peccauerunt, nimis paucis vtentes auxiliis, scilicet tribus duntaxat, elaterio, sero & lacte, quæ dicit si satisfacerent proposito, optimum esset inquit, quod paucissima essent, sed cum non satisfacerent errarunt. Vnde iuxta Galeni sententiam constat in acutis multos illos præsidij vsos, quamuis in diu-

T 3 turns

turris ad eam rem ad minimum numerum redegerint. Quamvis Copus videatur velle, quod etiam in acutis paucis sint uti auxiliis. Sed hæc lis est de lana caprina, & parum utilis intelligentia, & Galeno aduersatur. Porro de purgatione lactis agit in libro *de Internis Affectionibus*, Bibat inquit lac caprinum & bubulum pro tempore, prius autem subpurgetur lacte asinino cocto. Bibat etiam lac coctum excolatum quotidie mane poculi tres seminas continens, mensura, si facere poterit, loquitur autem de Pulmonia vbi iam suppurauerit. Et in cura hepatici morbi: Date & caprinum lac mane poculi quatuor seminas complectentis mensura tertia parte aquæ multæ immista, date etiam lactis caprini cocti seminas duas tertia parte aquæ multæ immista, aut ipso solo melle affuso: Dandum etiam est equinum lac eodem modo, velut asinum. Inde subiicit: si vero non visus fuerit sibi per asinum lac suppurgandus, & reliqua; Et in Eratolai puero inquit *Septimo Epidemiorum*, pag. 3. qui ex dysenteria in diarrhoeam quamdam speciem deciderat, & ex illa in tabem, dixit. Bibenti lac asinum coctum nouem seminarum Atticarum mensura ad duos dies, biliosa purgatio vehementer abortita est. Id vero post X. L. diem: Dedit & illi lac & serum silice candefacta immissa ab initio. Vnde etiam feri meminit in Euxeni vxore dicens, vbi medicamentum & serum bibisset, magis læsa est: serum autem præponitur ut optimum & sine noxa omnium purgantium. *Tertio de Alimentis* vbi adijcit & dat modum purgandi ex lacte pascendo capras ut si scammonio bilem, polypodio melancholiam. Meminit & in *libro de locis in homine* Elaterij in tabe dum dixit. Medicamentum potandum præbe Elaterium deorsum purgans: Et inferne aluum lacte infuso elue. In *quarto de vitiis in Acutis*: si dolor in cholera sicca non remiserit: asinum lac bibendum dato, donec purgatus fuerit. Habet autem Galenus hæc, lacte Asinæ viuendum præcipit, quod purgantia inter medicamenta omnia mitius tranquilliusque existit: Idque etiam lacte omni alio humidius est & ventrem magis subducit.

De Elaterio autem nunc dicendum est, quod medicamentum existit ex succo cucumeris asinini, seu anguini, seu agrestis: hoc enim purgat bilem & pituitam & aquam potenter, sed & ut Galenus dicebat ex..... pro exterius etiam appetitum trahit, mensles factum occidit: & per nares attractum confert regio morbo laborantibus, bilem expurgans, & ea causa dolores capitis sanat. Si enim plerumque ab vno ex his sunt, in angina quoque eadem ratione exterius iniunctum confert, cum per nares trahitur, lacti admiscetur. Est autem calidum in secundo ordine, tenuium partium di-

gerens: In secundo etiam de compositione secundum locos cap. 2. sect. 12. etiam infusum in nares, dicitque purgare multam bilem è cerebro, debereque agrum mitti in dolium aquæ Calidæ, seu in balneum: tunc enim absque noxa fiet. In nono etiam eiusdem vituræ in cataplasmate ad asciticos, ego vero ad eosdem in clysteribus incoctum iuri cum melle rosaceo exhibeo, Orisbasius autem in *duodecimo collectæ anteriorum cap. 3. sect. ultima* hæc habet: Elaterium sic conficitur: cucumeres agrestes decerpito, qui tacti protinus exsiliunt, & diem vnum seruato: post diem vero cribrum non adeo densum crateri superponito, & cultro lupino cuius acies iusum vergat, vtriusque manibus cucumeres singulos apprehendito, ac scindito, humoremque in subiectum cratera per cribrum exprimito, quod ita ex cucumeribus expresseris, in puluim paratam demittito, coaceruata autem in cribro, omnia quæ incisa fuerint, aqua dulci perfundantur: Et vbi expresseris abijciantur: Humor vero qui in palue est, agitantus, & subigendus est, ac linteo contextus, in sole statuendus, vbi consteterit, tota aqua supernatans, Et quod in summo concreuit, effundatur: quod identidem facies, vique dum aqua supernabit, quam cum diligenter extorseris, tum subidentia in mortarium coniecta contese, & in passillos redige. Videtur autem præstantissimum elaterium esse, quod cum candore leuiter humectum est: ac liuorem & leuitatem habet: gustusque amarissimum: & lucernæ admorum facile accenditur: contra vero quod porri colorem habet, asperumque est & aspectu turbidum sordidumque ac cineris plenum, id & graue est & vitiosum. Duorum autem annorum vsque ad decem annos purgationibus accommodatum elaterium est, perfecta mensura est obolus, minima semiobolus, puëris ærei duo copiosius datum periculum affert. Continet autem obolus lupinum & semis, & identidem, æreos octo: lupinus ergo quinque æreos cum tertia obolus semi scrupulus est, id est grana XII. Lupinus grana VIII, igitur continebit, quare æreus granum cum dimidio, libra autem nostra libræ veterum sexquintertia est ut apud Budæum. Et ideo Lupinus pender sex grana tritici: obolus ergo est granorum nouem, æreus granum & octauam partem: duo ærei grana duo cum quadrante. Melus autem inquit, quod & Galenus affirmat, esse amarissimum, addit quod pituitam potenter purgat per inferna, & etiam per vomitum & interdum bilem si parata sit: & humida serosa vehementer, vnde hydropticis confert, & iecur ac lienem ab obstructionibus liberat: Trahit etiam ab articulis, Alphas quoque si afficietur tollit. Abstractum per nares diurnos capitis dolores & comitiales sanat, cum

stercore

Ita core caprillo ex aceto impositum strumis eas dissolvit, sed & tumores alios du-ros, imo etiam cicatrices scdās & callosas, tenuat. Dicit servari solum triennio cum Dioscorides ad decennium, & Oribasius Plinius ad C. & C. C. annos servari con-tendant. Forsan quod in callidioribus re-gionibus minus durat, Princeps in *secundo canonis cap. 180.* dicit quod etiam educit sanguinem. Dico ergo quod iuvat in om-nibus morbis, qui ex pituita & aqua fiunt; hæc autem cum frigida sint longos effice-re solent, tum etiam in aquato qui longus est, licet à bile fiat. Ergo conferet capitis doloris diuturnis comitialibus, arthritidi podagræ, coxendicum dolori asciti regio morbo, vt dictum est. Præterea destilla-tionibus, malo habitui, duritiisbus visce-rum, retentionibus mensium, obstructio-nibus, doloribus per circuitum, lachrimis oculorum, omnibus morbis cutim scdān-tibus, scabiei, pruriti, alphis viriligi-nibus etiam. Nocet autem in febribus quod multum concutiat corpus, & exsiccet, & parum educat humores putridos, ac fe-bribus obnoxios, sed etiam quod tardè & cum difficultatè purget. Secundo obest sanguinem educendo, quod non tam vio-lentia agit, sed quod velut Aloes ora venarum referat, ob id igitur verendum. Ter-tio quod ob nimiam amaritudinem est ini-micum omnibus membris naturalibus, præcipue ventriculo & iccori, quæ dulci-bus gaudent: ob id febricitantibus mini-mè vtile, quorum interest, vt naturalia membra sint valida, à quibus concoctio & expulsio fit materiarum quæ peccant. Detrimta autem lactis & vitilitatem in longis morbis videte, *Quinta Aphorif-morum.*

TEXTVS IV.

Qui vero secundum adornaue-runt librum, hi medicè magis quæ singulis exhibenda sunt percur-rerunt.

COMMENTARIVS.

Appellat librum secundum Cnidiorum medicorum eum, qui post primum maxi-ma arte confectus est: hos igitur qui eum construxerunt plura medicamenta inue-nisse ac tradidisse refert: scilicet præter elastrium, lac, & serum, & modum ex-hibendi diligentiorē, vt pore electionem, quantitatem, occasionem, modum, præ-parationem adornaerunt. Galenus ex-ponit addendo, detrahendo, permutan-do, hæc enim sunt quæ in vnoquoque fieri possunt, exemplumque affert Gale-nus de secundo Eupolidis Antolyco, qui etiam ex priore adornatus fuit, nostris tem-poribus est nimis frequens, vt bis ter ac

quater eundem librum edant. Inter quos Andreas Matthiolus Senensis à pluribus vt nimius in hoc reprehenditur. Fuere duo Eupolides ambo comædiæ Authores & Athenienses. Primus præcæ comædie author, qui vitia populi magna cum libertate reprehendit. Horatius in *primo libro sermonum: satira 4 in princ.*

*Eupolis ac Cratinus Aristophanesque
pata,*

*Atque alij, quorum comædia præca viro-
rum est:*

*Si quis eras dignus describi quod malus
aut fur.*

*Aut Mæchus foret, aut scærius aut alio-
qui.*

Famosus, multa cum libertate nosabant.

Scipsit decem septem comædias, in qui-bus nouem victorias meruit. Perit prælio nauali contra Lacedæmonios iuxta Heles-pontum, cuius mors aded lu&uosa populo Atheniensi fuit, vt cautum sit edicto pu-blico, ne Poætæ militarent. Secundus au-tem Nicæ filius, qui prima nocte nup-tiarum interit ruina thalami, cum sponsa Medilla, in Epigrammatibus.

TEXTVS V.

Sed de diætâ, idest victus ratione nihil quod effatu dignum sit con-scripserunt veteres, quanquam id magnum esset.

COMMENTARIVS.

Cum propositum sit Hippocrati sup-plere, quod deficit in medicina, animadu-uertit Cnidios medicos nihil scripsisse de victus ratione, istud potest intelligi & in acutis solum, quod videtur magis con-sentaneum proposito, scilicet volenti tra-ctare de victus ratione in Acutis: vel de nullo morbo. Et hic sensus est magis con-formis verbis præcedentibus, cum dixit quod non vsi sunt nisi tribus medicamen-tis in morbis non acutis. Ex antecedenti-bus igitur non potest discerni, an de acu-tis scelis intellexerit, sed postquam gene-raliter protulit, & de medicamentis etiam non acutorum morborum egit, palam vi-detur intellexisse antiquos omnium mor-borum victus rationem omisisse. Di-cit, quamquam id magnum esset: victus ergo ratio magno emolumento est in acu-tis morbis & diuturnis, non tamen liquet in quo plus sit obseruanda. Neque etiam an plus possit medicamento & venæ se-ctione. Et de primo respondeo quod Hip-pocrates *Prima Aphorismorum 4. & 5.* vi-detur velle quod tenuis victus sit pericu-losior tam in longis quam in acutis tras-tiore,

fiore, sed in longis peccatur ex tenuitate in acutis, ex crassitie igitur in longis maior est necessitas, obseruandi rationem victus, quam in acutis. Dico quod periculum est maius in acutis, propter maiorem mutationem & propter maiora incrementa, in longis autem est magis necessaria semper obseruatio, propter statum. Ad rationem dixi alias, primum quod ex debita qualitate & quantitate si detrahatur æqualiter, deterius est, ratione tamen generali, cum plus possit addi quam detrahi, maius est periculum in additione. Et etiam ratione qualitatis debita, quod quotidie obseruamus: Nam à Pisisana transitus, ad panem lotum minus est periculosus quam ad nullam, in quantitate autem non sic, vt in *secundo huius text. 37. & 48.* Ad primam dico, quod aliud est de febribus, aliud est de abscessibus interioribus, cum enim febris vt febris est nunquam venæ sectio debeat, vt ostensum est alias, maxime in opere *de dentibus, lib. 2.* ideo in tumoribus maius est periculum, in sectione venæ, in febribus, in errore rationis victus. Sed purgatio cum non conueniat nisi in febribus & cocta materia, nisi turgat periculum, maius est in purgatione, quam in ratione victus, seu purget in quæta, seu non purget in turgente. At quia purgatio seu valida seu mediocris, non habet easdem differentias, neque tantum discriminis vt ratio victus: Ideo concludo generaliter, quod in magnis erroribus rationis victus est maius periculum quam purgationum generaliter: in paruis, in purgationibus, in sectione venæ maius in omitendo si debeat, par in intempestiua sanguinis missione.

Galenus autem docet triplicem in commento Medicinæ partem seu instrumentum, seu operandi modum, scilicet rationem victus, & chirurgiam & pharmaceuticam, scilicet quæ per medicamenta fit, cumque Cnidij medici omnes vt par erat attigerint, tamen longe copiosius & diligentius de alijs partibus scripsere, maxime in secundo libro quem adornarunt, quam de victus ratione: quamquam victus ratio sit omnium præstantissima propter sex causas. Prima quod est generalissima omnibus morbis, aliæ in multis non sunt necessaria: secunda quia aliæ non aguat nec administrari possunt sine hac, at hæc sine illis potest. Tertia quia ista conuenit sanis & ægris: illæ solum ægris. Quarta quoniam hæc semper conuenit, illæ non nisi per interualla vt semel in die, vel etiam in pluribus diebus. Quinta quoniam hæc habet duos scopos per se, morbum & quicquid est præter naturam, ac vices: ille solum affectus præter naturam per se & vires non per se, sed solum quatenus sufficere possunt. Sexta quia est de pluribus vt aëre, cibo, potu, somno & alijs, non autem pharmaceutica aut chirurgica videatur. Spectat autem ad medicum non vt olim & etiam nunc de chirurgis omnes

partes calere, deterius verò agebunt, qui vnam partem aut duas tantum sufficere existimarunt. Media via quam nunc obseruant, qui Chirurgo distinxerunt ab alijs, vt hi duas partes tenerent pharmaceuticam & diateticam, mutuis tamen officijs se iuuantes. At rursus pharmaceuticam antiquo tempore indiuisim tenebant medici & administrabant: cum hodie alij medicamenta conscribant & imperent, alij querant, præparent, componant atque exhibeant quos vocant Pharmacopolas. Ideo videndum, quantum intersit hos à medicis distinguere: id verò factum à Romanis duplici causa, cum antea apud græcos iidem essent scilicet vt tutiores à fraude essent. Dicebat enim Cato vereri græcos, ne quos non potuissent armis vincere, medicina perimerent. At si cautum est, ne id facere possent, & omnino facientes deprehenduntur, cum alij medicinas ordinarent, alij darent. Nam si venenum ordinassent, deprehendebantur ex scripto, si vellent permutare non licebat, cum medicamentum esset in alterius manibus. Altera causa fuit magnitudo prætorum, cum quicquid vellent extorquerent, tum quia pauci medicinam facerent: tum quia subijciebant medicamentis præuisionis villa, vt commercari & illorum loco cogerentur. Vnde Plinius Charmidis exemplum subijcit, qui provinciam ægrum precio conduxit, quod ad nostram monetam traductum, quinque millibus coronatorum æquipollet. Inde etiam Maniliam Cornutum ex Prætoris legatum Aequitanicæ Prouinciæ locasse curam C. C. H. S. Budzus legit, ducens sextertis id est V. M. coronatis, Archontium autem Medicum Vulnerarium, cum à Claudio Imperatore redactis in fiscum bonis C. C. L. M. coronatorum amississet, paucis annis ex arte tantum rem recuperasse. Quintum quoque Stertinitum ex vrbica opera curando lucrari solitum X. V. millia coronatorum in annos singulos, ideoque obicitur Cæsari quod X. I. M. ac DC. ei locasset, verum alias dixi neminem superasse Iacobum Gottiorum, qui dum curandum suscepit Ludouicum Gallorum Regem eius nominis X. I. in singulos menses pactus est X. M. aureorum coronatorum, tantum ferme aut forsam plus ex sacerdotijs gratia Regis adeptus. Sed contra ex hac diuisione factum est, vt nil in medicina recte administraretur, cum quid pro quo vt dici solet exhibeatur. Exestum carie, vetustate imbecille, incuria marcidum, male præparatum, infite mistum atque confectum, cum Galenus vt medicamenta dignosceret testetur, se tot peragrasse regiones, antiisque propemodum X. X. perpetuis. Vnde admirandæ illa curationes fiebant.

Concludo tandem quod vbi Medici probi essent, melius foret, vt iidem medicamenta facerent, more antiquo græcorum, ad securitatem tamen improborum meliorem esse modum hunc.

TEXTVS VI.

FVerunt verò, qui varios morborum singulorum modos diuersasque eorum sectiones diuisionesque non ignorauerint.

COMMENTARIVS.

Libri tales ad Galenum peruenerunt, non ad nos: ideo Galenus melius de illis dicere potuit, & exponere verba Hippocratis: quam nos. Dicit ergo Hippocrates, quod Cnidij explicarunt diuisiones ac distinctiones morborum, & modos eorum, licet non attigerint postmodum rationem victus, quæ eis debebatur. Galenus addit, quod non solum nouerunt omnes morborum differentias, sed nimis plura de eis scripsere, nimis minutim eos distinguentes, vt inferius declarabitur, scilicet in Quarto, sed & circa signorum enarrationem nimis morosi, adeo vt illa verba (vltra quam decet) non minutim quod ad morbos attinet, sed distinctiones & signa interpretanda credam: locus autem ille proprius est cum dicit in sequenti textu.

TEXTVS VII.

Verum morborum singulorum numeros clarè pronunciare volentes, non rectè scripserunt; quippe cum non facile numerari queant, si quis languentium morbos alterum ab altero quadantenus differre, nullumque morbum eundem videri, quin idem quoque nomen habeat; coniectauerit. Mihi verò placet omni in arte animum tuum conuertere, tum adpellere. Nam quæ probè vel rectè procedant officia, probè & rectè singula peragere oportet. Quæ item celeritatem desiderant, celeriter adimplere, & quæ sinceritatem sincere. Et quæ sine dolore administrare postulant, citra dolorem omnem administrare; Cætera quoque huiuscemodi omnia fecus quam hi, qui rem propius sunt contemplati, ad meliorem formam nos redigere conuenit.

COMMENTARIVS.

Primam hanc partem ne per somnium quidem videntur attigisse, sed eadem aliis

Tom. X.

verbis explicarunt, qui modus cum vtiostissimus tamen à plerisque explanatoribus impudenter obseruatur, etiam ab Auerroe & nimis frequenter quam vellemus. Sententia igitur est, Cnidios malè numerum morborum enarrasse, cum non facile numerari queant: si quis duo hæc præsupponat, primum quod morbi qui diuersi videntur, in diuersis languentibus sint diuersi verè: velut tertiaria quæ in vno citat vomitum, in alio secessum, in alio neutrum, in alio vtrumque, non sit tertiaria: tali modo sicut innumera morborum genera, & ita de sudore, dolore capitis, vigiliis & aliis symptomatibus, secundum etiam, si quis morbos à diuersis diuerso nomine nuncupatos, diuersos esse credat, erunt innumeri: velut comitialis, Epilepticus, sacer Hercules magnus, nam est idem: tum verò in quibusdam adest febris, in quibusdam non, & ille qui ad aduenit infantibus, est alius. Sed ex hoc apparet, medicorum lycophantia, qui diuerso nomine appellant eundem morbum, velut Mirachialem affectum flatuosum, & symptomata pathognomica separant à morbo velut comitialis conuulsionem & otis torsionem: & flatum mirachialem dicunt, cum sit affectio flamosa ipsa mirachialis (*Mihi vero placet*) subiungit bonum esse medico, vt animum conuertat ad morbum, seu adhibeat (interpretet duo ex vno fecit) vt rectè cuncta administret, id est vt sanitatem pariat, hoc est in genere. (*Quæ item celeritatem*,) tres conditiones declarat in hac paranda sanitate necessarias, cumque tres aliae declarantur Quarto decimo *Methodi cap. 13.* in duabus concordat scilicet quod celeriter & sine dolore, hic addit sincere, sed libet verba Galeni ibidem dicta hic ascribere, vt ex comparatione melius sententia hic Hippocratis intelligatur: inquit, enim sanè curandi rationes optimæ tripliciter iudicantur, tum ex curandi tempore, celeritate: tum ex curando citra dolorem: tum ex maxime tuto curando. Rursus vt tuto cures, tria sunt quibus intentus sit oportet. Vnum, primumque vt omnino abolutionem operis consequaris: Alterum vt sicuti hunc non consequaris, saltem cubantem non ladas. Tertium vt vitium non facile reuertatur. Cum ergo hic & de celeritate & sine dolore, vt fiat, sermonem habuerit, tuto vt fiat loco sincere coniecturali nota haberi ac subijci poterit. (*Cætera quoque huiusmodi*). Hoc alibi Hippocrates docuit his verbis, cum docuisset tria esse morborum genera sanabilia, in melius mutabilia, insanabilia, verba sunt hæc in libro de *Arte Medicina pag. 2.* morbos in totum ab ægris tollere. Et morborum vehementes impetus obtinere, & eorum qui victi sunt à morbis, curationem non aggredi. Hoc igitur est quod appellat in melius mutare, vel sanando qui sanari possunt, vel vehementes impetus obrundere. Sed reuertor ad

V textus

textus expositionem secundum Galenum commentarium. Enumerat ergo ille morbos XXXVII. descriptos à Cnidiiis: Et quamuis primi tres libri de morbis sub ea forma scripti sint; & Quartus etiam, & duo de affectionibus, nullus tamen ad vnguem huic numero satisfacit. Sed si quis consideret rem ipsam, seu quod in commento Galeni multa desint, in hac tamen ratione, seu quis velit libros huius farinae enumerare, erunt sanè plures centum. Plinius dicit; *lib. 26. cap. 1.* Quid hoc esse dicamus aut quas Deorum iras? Parum enim erant homini certa morborum genera, cum supra CCC. essent, nisi etiam noua timerentur. At ego in Promptuario Febrium species XL. numeravi: morbos communes XLV. proprios CXVI. vt omnes essent CLXXX. Quomodo possint esse trecenti id facile est coniectari, si genera morborum permembra numerentur, velut tumor iecotis, tumor splenis, tumor renum, tumor ventriculi, & ita de vltimo, de dolore, de intemperie calida, frigida, & sic de singulis, cito peruenies ad eum numerum. Plinius tamen intelligit de morbis differentibus, vt metagralichon, Tenasmon, cœliaca. Differunt etgo genere, & sunt XLV. aut loco, aut vtroque. Dicit Galenus huic numerum non posse inueniri, nisi ex methode quæ explicatur in *Primo Methodi cap. 5.* ex diuisione autem habetur. At verò visa sunt plura, quoniam ijdem morbi in diuersis regionibus, & varia ratione victus vtentibus, tum temperaturis ætatibus ac membris diuersa nomina cum fortiantur, etiam diuersi esse videntur, velut carcinoma in capite vocatur, noli me tangere, infra vsque ad crura nomina generis in cruribus Lupa. Et in quibusdam regionibus non inueniuntur, in aliis cum sit frequentissimus alius esse creditur, cum ob varietatem vt in *libro de alimento* de Elephantiasi ac lepra. Adest in hoc commento præclara Galeni authoritas, quæ aliter accipi solet (vt pleuraque alia) quam sit prolata. Ea est: sed hoc in loco dictiones prosequi est opus, nempe is expositionis scopus existit. Nam si quis inter exponendum, demonstrationes scripserit, sermonem protrahet; & præcipua quæ sanationis morborum causa existit, dimittet partem, partem inquam quæ maximè ad morborum lethaliu curacionem excellit. Vnde hic offenduntur in duobus: primum quod Galenus voluerit adhibendas demonstrationes in explanatione. Alterum quod lethales morbi curacionem recipiant, cum id absurdum videatur & sit. Sed hoc voluit Galenus neque in prima parte, neque in secunda. Nam in prima solum hæc tria comparat, in hoc dumtaxat libro, qui ad curandum morbos institutus est, interpretationem verborum Methodum curandi, & demonstrationem eorum quæ ab Hippocrate dicuntur. Ex his primam affirmat esse maximè necessariam, quippè quæ sit per se & primò. In-

terpres enim voces & sensum, non vocetantum, idest etymon (in hoc enim decipiuntur) explicare debet, & in hoc interpres à grammatico differt. Post est vtilitas ex curandi Methodo, vltima ex demonstratione; vult ergo solam quod vbi non possint haberi omnes, vt omitatur quod est nimis vtile ac necessarium, & est demonstratio. Sunt ergo duo iam quæ cum falsa videantur, vera sunt. Primum quod interpretis officium est explicare voces, sed non vt grammaticus per etymon, & vt declinantur, verum sensus. Secundò non omitrendæ sunt demonstrationes eorum, quæ dicuntur, sed ita agendum vt properemus ad finem, vel si demonstrationes sint vtilis admodum ac necessariae ad curam. Tertium morbos lethales vocat, qui cito perimere possunt; non quod sint perempturi. Nam cum his in genere tradatur curatio, nullus ferè morbus sponte adueniens est insanabilis genere: sed vel propter magnitudinem, vel modum aut subiectum aut casum. Subiectum velut infans, decrepitus, vigil, crapulosus. Gasas possunt esse plures ignorantia medici astantis, defectus necessarium, magnitudo quomodo possit occidere; sed diuersis modis, in morbo per se destruendo operationes naturales vitæ, necessaria, causæ: quia non potest sanari morbus, ideo tandem interficit. Symptomatum vel naturam debilitantium, vt dolor vel opera necessaria vitæ, impediendum vt conuulsio respirationem, vomitus coctionem cibi. Morbos igitur lethales appellat, qui maiore ex parte perimunt, vt in *Primo de morbis*: lethales morbi dicuntur qui vbi facti sint, hominem perimunt & enumerat tres, Tabem, aquam, intetecum, & in vtero gerente morbum acutum. Ex illatis autem morbis, ab externa causa multi sunt, videlicet vulnus cordis, vulnus trunci venæ magnæ, aut arteriæ, contractio cerebri, cum partes partibus commiscuntur, aut ossa, illi ambo ventriculi simul vulnerati, secta medulla spinalis per transversum supra iecur, & ventriculus, & intestina gracilia magno vulnere affecta, aut punctum caesa, non tamen iecur necessario, vt sint in vniuersum XI.

TEXTVS VIII.

Maximè autem Medicum laudauero, qui in morbis acutis vi quorum plurimi hominum eneantur, secus quam cæteri in melius procedat. Sunt hi igitur acuti morbi, quos Prisci nominatiim perstrixerunt pleuritis, peripneumonia, Phrenitis, lethargus, causus, & quicunque alij hos consequuntur, morbi quorum febres postus continuæ interficiunt.

COMMENTARIVS.

Quamuis morbi læthales vt antea didicimus est sint ex diuturnorum genere, nihilominus Hippocrates affirmat plures homines ex acutis mori, quàm ex aliis: cum enim tria sint morborum genera, acuti, diuturni & mites, vt tertiana ephemera, tuberculum externum, abcessus in grandulis, ex his nisi magnus casus ingruat, nemo perit. Ex diuturnis autem pauciores pereunt, quoniam vt Hippocrates affirmat in *libro de arte morbi pag. 2.* perimunt, quia non dignoscuntur, ideo morbi quantò breuiore hac causa, tantò perniciosiores: cum aequam dignoscantur, aut mors aut status morbi aut saltem incrementum, quo in tempore medicari, aut sanguinem nisi raro mittere non licet, superueniat. Ideo tum contra in diuturnis, quia initium prælongum est facile è medico in initio deprehendere morbum, & ei auxiliari. Ideo auari homines sæpè sibi mortem accersunt, & multis modis incommodi sunt medicis. Primum cum eos sero aduocent, si pereant, quod culpa illorum accidit propria, contigisse videtur. Deinde conqueruntur de aliis: voluntque has querelas esse pro præmio. Vnde inter medicos inimicitias graues ferunt. Tertio vrgent ob auaritiam medicum, vt ea agat quibus vita in discrimen agatur, velut purgando ante coctionem, rescindendo corpus: nam existimant celerius robur recuperaturos adhibendo fomenta opportuna & similia. Quarto vitando medicos celebres ob præmij magnitudinem: adduntque malum malo: quoniam vt vident auaritiæ suspicionem, infamant illos, & deterioribus postponunt aut saltem æquant. Quinto quoniam neque astantes adhibent aut imperitos: neque auxilia præclara fingentes abhorreere gustum aut odorem, quorum precium oderunt. Sexto quia ante tempus surgunt laboribus & curis se exponunt, medicum ablegant: ita si recidant queruntur de illo, & suo facto eum infamia aspergunt. Septimo quoniam & si se retineant; vt meliorem saltem aliis ablegatis, nec sine quærela illos tibi reddunt hostes. Ex morbis ergo acutis plures pereunt, tum ob naturam, quia habent febres continuas vehementes coniunctas: Et quia medicus morbum dignoscere nequit tempestiue: Tertio quia habent motum materiarum, quo symptomata praua gignuntur. Sed cum enumeret quinque hoc solum Phrenitiden, lethargum, morbum lateralem, peripneumoniam & febrem ardentem, scilicet duos capitibus oppositos, nam lethargus fit à pituita, phrenitis à bile, ita etiam peripneumonia à pituita lateralis morbus à bile, febris ardens vtrumque contrarium amplectitur, vt *Quarto de victu in acutis*, vt intelligeremus acutos morbos non fieri tam ratione generis humoris, quàm modi, vt si infla-

mationem pariat humor, aut ob vehementiam putredinis & locum: vt cum humores illi in venis magnis peruenerint: necesse est enim si ibi putrescant, vel valde multos esse, vel valde prauos, vel vires fore imbecilles, aliter expellerentur, & facerent intermittentem, aut si ante putredinem vt decumberent in aliqua parte. Porro de his morbis agit in *Primo de morbis*. Et loco lethargi habet vnam & anginam, nam & Cornarius Lethargum omisit in sua interpretatione, cum tamen habetur in vtroque Aldi Codice. Dicebat in *Primo Epidemiorum sect. 3.* In continua febre, morbi acutissimi grauissimi & maxime lethales. Hic verò contingunt tres dubitationes, prima circa tres morbos, lateralem, lethuargum, & peripneumoniam, an sint acuti: secunda quid intellexerit per ea verba. Et quicumque alij consequuntur morbi. . . . Brasauolus vertit, *inherent*, nenter sensus videtur satis opportunè adiectus, neque enim video quomodo angina consequatur aut inhæreat phrenitidi. Tertia quia videtur velle Hippocrates, quod hi morbi occidant ratione febrium vehementium, potius quàm naturam suam. Hoc autem videtur non solum falsum, sed absurdum, cum phrenitis corrumpat cerebrum & peripneumonia pulmonem & exinde cor: Et lateralis morbus inhibeat respirationem, neque videmus tantam febrem, quæ in aliis cum sola est, occidere possit in tam breui tempore. Imo febris per sæpe est exigua & tamen moritur æger. Propterea dico quod ob duo adiecit illa verba, primum vt intelligeremus esse illi sermonem hic de acutis morbis, qui cum febre sunt, non autem de aliis, vt attonito morbo, doloribus coli, aut renum. Secundum vt intelligeremus morbos acutos habere febres coniunctas secum, quæ per se occidere possent, licet non neget maiorem etiam non esse vim occidendi in morbo ipso: illa tamen est proptia cuique, sed in febre conueniunt; quod non solum lethalis sit, sed etiam eodem modo perimit. Et ideo etiam curandi ratio per victum est vna & eadem in omnibus, quod ad hoc attinet. Ad primum autem dicit quis, morbum lateralem non esse acutum, ex Anaxione *Tertio Epidemiorum*: Ideo hic intelligit de acutis vsque ad L X. diem, qui tamen impetus ratione intra X I V. terminantur, vt in contradictione. De lethargo etiam est difficultas, quia fit ex materia pituitosa frigida, cum lenta febre, Paulus *libro tertio*. Dico quod est acutus quia lethalis & breuis, licet non specie vehementer videtur. Et febris illa praua est licet lenta videatur. Peripneumoniæ aliquæ videntur comprehendi sub diuturno morbo, quia fiunt per distillationes à capite pituitosas: quæ tamen propriè sunt scilicet pulmonis phlegimon, vt Paulus describit *libro tertio, cap. 30.* Ille sunt non solum è genere acutorum sed acutissimorum. De secunda autem quæ-

stione dico quod per... intelligit vim aut naturam. .... scilicet obtinentia. Quod est sensum non verbum reddere verbo, quæcunque ex horum natura seu esse etiam his scilicet breuibus, quorum febres continuæ interficiunt.

TEXTVS IX.

CVM enim nullus communis pestiferi morbi modus passim grassatus fuerit sed morbi & .... idest sparsim priuatimque prehendentes & similes fuerint: ab his plures quàm ab aliis omnibus intereunt.

COMMENTARIVS.

Cum dixisset in textu præcedenti (in morbis acutis vi quorum plurimi enecantur) videbatur quod plurimi ob morbos acutos interirent, cum tamen ex longis etiam vagantibus plurimi moriantur: Ideo non solum hoc vult, quod ex morbis vagantibus possint plures mori, etiam quod acuti non sint, sed etiam quod ex morbis acutis vagantibus non necessario plures intereant, aded vt velit fieri comparationem morborum acutorum solum ad.... idest sparsos seu spartim vagantes. Dicit ergo inter ..... acuti plures occidunt, quasi dicat, nec necesse est vt plures occidant quam patrij seu Epidemij, nam hos vagantes appellamus latinè, illos autem græcè Eudemios. Sunt igitur quatuor morborum genera, vagantes minimè lethiferi quos Epidemios appellamus: lethiferi quos pestilentes. Vnde videtur pestilens morbus species esse Epidemij: sed & Eudemij idest patrij, quorum etiam quidam familiæ communes sunt velut podagra, comitialis, attonitus, Calculus, Elephantiasis. His omnibus opponuntur sporades, sed quia Hippocrates dicit. Et similes fuerint scilicet sporades, dubitat Galenus, quoniam tum Epidemij erunt, aut etiam pestilentes aut Eudemij: Inquit enim *in secundo de Humana natura* Morbi communes non possunt fieri nisi ab aère: quoniam victus ratio non eadem potest esse in omnibus, neque etiam idem operari in senibus, iuuenibus, masculis, fæminis, neque comedonibus, aut vini potoribus, aut exercitatis, aut contraria consuetudine vtentibus. Vnde etiam meritò quis obijciat: sed neque aër debet operari idem in diuersis temperaturis, aut ætatibus, aut moribus, circa res non naturales. Sed duplex asserere oportet responsum, vt ex duplici vnum fiat. Primum quod si fuerit victus ratio, & error circa illam vnus, continget etiam morbi similes, vt Galenus ibi dicit in commento, quoniam, in

Aereo comedebant legumina crutibus inualidi euaserunt: vbi autem eruca vescebantur, doluerunt genua, Et qui frumentum putre comederunt eodem morbo laborarunt. Difficile est autem causam adeo communem inuenire vt est aër: Ideo Epidemij morbi & pestilentes ab aère sapius & magis communes sunt. Secundum quod reliquæ causæ, dicit Hippocrates, etsi similes sint, non aded possunt esse similes, neque aded potentes, vt non varient ob dissimilitudinem inter se, & superentur à diuersitate ætatum, naturarum & reliquorum, aër autem vinci non potest: quoniam vt dixi homo haurit in singulos dies plusquam 300. corbas seu mensuras magnas vini, Mediolani *brentas* vocant, quamuis brenta Mediolanensis sit aliquanto maior cotba Bononiensi: Nam LXXV. hentæ Mediolanenses sunt LXXXIV. corbæ Bononienses. Dicit ergo Galenus ad primam dubitationem, quod non possint esse similes tales morbi. Sed debet legi litera cum præpositione non. Alia responsio est aded absurda, vt neque Brasauolus diuinare poterit, quis eius sensus esset, qui tamen genuinus est, vt ita legatur litera. Cum enim nullus morbus eorum grassatus fuerit, sed morbi sporades, & similes supradictis, scilicet phrenitidi, & morbo laterali, idest acuti, ab his plures homines pereunt quàm ab aliis.

Notandum quod tam in Epidemiis, quàm pestilentibus mutari solent morbi, quia causa communis illorum variatur, vel magnitudine, dum augetur aut minuitur, vel natura, seu ab astris & constellationibus, seu hic ex constitutionibus, seu ob temporum successionem, vt si hyeme pariat morbos laterales, ver pariet febres putridas, æstas dysenterias, vnde recitat Brasauolus, quod in pestilentia illa anni M. D. XXXVIII. quæ fuit communis toti orbi, p. i. num morbi laterales incæperunt, inde phrenitides, post catochi, denique in varios diuisa est pestilentia morbos, & hoc in spacio quatuor mensium. Et nota quod per nomen pestis vt alias demonstratum est, non intelligo nisi morbum qui interimit seu ob accessus, quos faciunt seu ob putredinis magnitudinem, seu quia rapiatur materia ad membrum valde necessarium vitæ, & maxime imbecille, vt ad laryngem, cerebrum & pulmones, Nam cor & iecur licet sint necessaria vitæ, sunt tamen robustæ: vel quoniam materia sit venenosa, quod rarissime accidit, cum frequentissime, à medicis credatur. Notandum secundò quod sicut in pestilentibus morbis acuti sunt deteriores sporadibus, ita quandoque accidit, vt in Epidemiis fiant mitiores, & licet appareant multa signa lethalia, ægri, tamen plurimi præter spem sanantur, vt ego obseruavi in quodam Mediolani, puto circa M. D. LVII. in pierisque.

TEXTVS

TEXTVS X.

Idiotæ verò non admodum cognoscunt eos, qui in huiusmodi ab his differunt, qui rem propius sunt contemplati.

COMMENTARIVS.

Imperitus illius rei non omnium intelligitur: imperiti itaque rei medicæ non norunt, quantum interfit inter prauam & bonam institutionem victus, quia illa cognoscitur vel ab artis præceptis, vel auctoritatè præcipientis, vel ratione quadam vulgari, vel ab exitu. Quod ad artem attinet, cum eius iam supponantur ignari, dubium non est nescituros illos distinguere inter peritum & imperitum, bonam & malam victus rationem; Quod ad rationem vulgarem attinet, illa pender ex tribus: ex vsu plurium ex eo quod sanis est vitale: nam idem etiam ægris conuenire debet. Et ex eo quod est tanquam principium; velut quod vires sint instaurandæ. In hoc decipiuntur, quia non interponunt medium inter languidas vires & validas: scilicet remotionem causæ vires deijcientis, ad quam tollendam tenuitate victus opus est: cum ad reseruandas illas secus opus esset victu pleno. Tanti est hoc medium, quod periclitantur languentes, & medicis seu dederint cibum, seu non dederint, infamia accedit. Nam si dederint infamiam subeunt ex ægri mortè, quæ est fini contraria ipsius medici: si non dederint videntur contra primum principium egisse. Quantò magis, si mors ægri succedatur. Vfus etiam & sanorum victus aduersantur huic tenuitati, & ideo omnibus modis Idiotæ malè opinantur de illis medicis. Ab auctoritate præcipientis, illa est potius in imperitis quam peritis: tum quia sunt audaciores: tum quia laboriosiores, tum quia blandiores: demum aliis rebus melius studere possunt, velut ornati, salutandis ciuibus, compositioni domus, familiaritatibus. Bonus enim medicus cum sex aut septem ægros habet, præsertim si studiis vacare velit aliquantisper, est totus impeditus. Quod ad finem attinet, medicus imperitus licet plurimos occidat, tamen eos quos sanat videtur semper ex grauibus morbis sanasse, ob tres causas: prima quoniam exhibens carnes & oua videtur vires arte sustinuisse. Ideo dicunt vulgares, si æger cum hoc præsidio ad tantam imbecillitatem peruenit, certè si quis non adedò diligenter succurrisset, interijisset. Secunda, quia vititur tot medicamentis perperam, ideo cum persuasum sit omnibus, quod contraria contrariis curantur: Igitur morbus debuit esse multiplex, difficilis ac magnus, qui tot præsidia ad sanandum

Tom. X.

indiguerit. Tertia quoniam ex tot præpositis actionibus medici imperiti, ambitiosi, & improbi, æger semper deuenit verè ad magnum morbum. Vnde probus medicus & peritus, ab initio illius radices præscindens, illum sanat ex leui morbo, nec est aliud auxilio bono medico, nisi cum deploratos quasi in manus suscipiendo, & à tot perperam factis abstinendo, simul ostendit, & morbum fuisse ab initio paruum, & prauè curatum.

TEXTVS XI.

Aliæque auxilia magis laudant, vituperantque.

COMMENTARIVS.

Hic textus multiplicem potest habere interpretationem vt alia referatur ad partes rationis victus, idest pharmaceuticam & chirurgiam: quasi dicat rationem victus contemnunt; quia non agnoscunt vitæ eius: alia autem auxilia modo laudant, modo vituperant. Secundus sensus est, Idiotæ alia præsidia laudant, praua scilicet, & vituperant bona, non tamen ita, vt semper mala bonis præferant: istud enim esset nimis, nec casu errarent, sed quasi ex composito. Tertius vt laudent potius non conuenientia, ex quo neque laudandi sunt, neque vituperandi; (& est Galeni interpretatio, quoniam cum amplectantur deteriora, non sunt laudandi: cum ignorent, non sunt culpandi, scilicet nisi de audacia. Quomodo autem intelligenda hæc sint ex sequenti textu indicat.

TEXTVS XII.

Magnum autem rei argumentum, quod vulgus morbos huiusmodi, sanationemque, vt pote rude planè ignoret, est hoc: nempe qui medici non sunt, medici esse ob huiusmodi morbos videntur facile; siquidem nomina dicuntur quæ apud ægros vsui esse existimata sunt: si enim quispiam Pitisanæ cremorem vncumque hoc vel illud & melicratum nominaverit, referre omnia eadem medici tum boni tum mali plebeis huiusmodi videntur: sed re ipsa secus habet. Nempe hi quantum ad hæc attinet supramodum inter se differunt.

V 3 COM

COMMENTARIUS.

Ostendit Idiotas facilè decipi in dijudicando de auxiliis & medicis, quoniam auxilia eadem velut Ptilanæ cremor, mellicratum vinum, tam nominantur à malis medicis quam bonis, quia discere nomina facile est, igitur quod ad rem attinet non possunt dijudicare: neque quo ad rationem, quoniam illius non sunt capaces, igitur non possunt ferre iudicium de bonis medicis neque malis: quare nec probare illa, aut alia damnare, sed æquale iudicium de omnibus ferunt: ex quo liquet superiora verba intelligi sub quarto sensu, scilicet de ratione victus: vt sit sensus: Aliaque auxilia ad victum pertinentia laudant magis aut vituperant, vt Ptilanam quam vinum, mellicratum Ptilana: quod cum putent non magni interesse, tamen dicit hæc supra modum inter se differunt. Atque hic est finis secundæ partis proximi: sicut tertio ibi. *Nempe & agris.* sic & prima pars in Quarto textu, vel secunda inquirat ibi teste Galeno: sed de Diæta vt ergo non medicum esse existimet, narrat Brasauolus historiam huiusmodi. Nonnunquam in Ferrariensi foro circulator quidam penitus ignarus, omnibus futuram sanitatem promittebat: & de quibusdam morbis mentionem fecerat: Idiotæ quidam morbos illos audiens, statim putauit hunc egregium esse medicum, vt eius vxorem sanaret: itaque illum acciuit & domum versus ducebat, etiam ego & alij non pauci in Pharmacopolio pro insigni columnam habente, simulque aderat excellens Leonardus Bonus, vir apprime facetus, qui plebei circulatorum ducentis amicus erat: tunc Bonus plebeium coarguit, qui circulatorem vocasset, cum tot sint Ferrariæ probi medici: At plebeius statim respondit, hunc circulatorem vxoris suæ morbum recensisse: & se illam sanaturum spondisse. Tunc Leonardus illi suadebat, credenda non esse quæ à talibus viris referuntur. At plebeius respondebat id non posse non credere, cum dixerit se & scire sanare, & posse vxoris suæ morbum, addebaturque se nunquam dicturum, quod soleas vel calceos conficere sciret, cum id nesciat. Vides igitur quomodo ex solis verbis popularis hic non medicum esse medicum indicauit. Sed reuertamur ad magis seria. Quærit enim Brasauolus, quomodo in manibus præclari medici aliqui moriantur, & imperiti seruentur atque sanantur: Et respondet quod hoc est ob varietatem morborum, & ita de ægrotante posset dici, vt pote senex cacochymus & non parens medici præceptis: sed sunt alia causa etiam, neque enim hanc eo modo expositam refuto, in qua etiam sub meliore medico æquali ex morbo potest periclitari æger, & sub imperito sanari) velut quomodo medicus præstantior non est

præstantior alio in omnibus, sed in pluribus, in quibusdam autem est longè inferior vt de chirurgo & physico. Tertia quomodo medicus imperitus poterit dignoscere temperaturam Ægri, mores proprios, & vrbes, & aërem habere, arcanum quàm quod ignoretur præstantius. Quarta ob maiorem diligentiam, nam medici etiam clari nominis plures ex consueto ægros habent, & cum in plura diuiditur, fit minor ad singula. Quinta quia aberrant in præstantiore: nam appellant sæpè præstantiorem medicum Principis, alium quia proficetur medicinam, alium quia pluribus nobilibus manum adhibet, alium quia ditior, compertior, prudentior, quæ omnes causæ seu coniecturæ potius imperitiæ causa sunt. Nam medici Principum non possunt studere, non audent super debita auxilia, de prædictione ad posthumum. Et nemo audet eis contradicere vel reprehendere, vnde manent in sua ignorantia, sunt etiam ambitiosi & de se plurimum pollicentes, sapientia autem nostra à Domino Deo est, qui præstat illam humilibus, Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. Et ergo nihil mihi prorsus tribuo, sed omnia dono à Deo benedicto accepta recognosco. Professores verò deterius magis interpretando quam medendo intenti, & ob scholares contradicendo assueti, sunt interfectores hominum, & nunquam aut valdè serò medendi artem discunt. Vnde hoc nobis feliciter contigit, vt ab exercitatione artis contra communem vsum ad profitendi munus transierim, quod & quibus cessit bene omnibus fuit: saltem quod ad artem & curationem licet aliquibus malè quoad profitendi munus: sicut de quodam caballo Pataui ab Illustrissimo Venetorum senatu contigit dum ad profitendum vocatus esset. Similiter qui nobilibus medentur, plerumque ob verba pulchra & lenocinia quædam, ac facos, in victus ratione præferuntur: dum ergo sunt intenti inutilibus ad artem, necesse est, vt tanrò inferiores sint in necessariis ad artem. Sexta causa est quoniam vel quia tardius vocatus, vel quoniam obscurior morbus non intelligitur tempestiue à claro medico, & ab alio facilius intelligitur, qui minus obscurus est: vel quoniam celerius vocatus, vel admonitus. Septima causa, qua medicus imperitus non veretur infamiam in magno morbo, cum ratione magis agit præstantibus auxiliis vtens, clarior, dum torpet ægrum, mori finit. Debemus enim in valde dubiis ac secus conclamatis audere. *Decimo artis curandi cap. 10. pag. 3.* Octaua est etiam in eodem ægro, & in diuersis, medicus clarus inhærebit vni rationi medendi malè, interpretatur illud Hippocratis 2. *Aphorif. sect. 2.* omnia secundum rationem facienti & non euerenti secundum rationem, non est transeundum ad aliud, stante eo quod à principio visum, est, cum non intelligatur vbi morbus

morbus verè augeatur, aut vires collabuntur. Nona est quoniam Brasauolus credit curationem fieri à medico, cum fiat à natura. Et ideo quædam proneniunt vt etiam in plantis melius non cultis velut abies, pinaster, quam cultis, vt Theophrastus docet, vnde clarus medicus dum putat se sequi artis præcepta, errat & fallitur.

TEXTVS XIII.

Digna autem scribi mihi maxime videntur, quæ quamquam medicis vtilia existant, tamen ignorantur: quæ inquam insignes profectus & insignes offensas afferunt, Quæ autem ignorantur, hæc sunt: Cur in acutis morbis medici quidam Pisanas non colatas perpetuò exhibeant, & rectè curasse se existiment: Alij omnino contendunt, hordeum vt nullum æger voret, subsequuturam inde offensam veriti, sed cremorem linteo colatum porrigunt. Alij vero neque crassam pisanam neque cremorem exhibeant, atque ex his quidam, quoad æger ad septimam vsque peruenerit diem: alij perpetuo donec morbris iudicatus fuerit.

COMMENTARIVS.

In hac tertia parte procerij, cum in duabus prioribus reprehendisset generaliter Cnidios medicos, inde omnes veteres medicos, docet quid facturus sit in hoc libro, scilicet quod docurus est ea, quæ medici ante ipsum ignorauerunt, cum essent scitu necessaria, vnde hæc ipsa recenset. Nam ob id inquit, quidam vtebantur tota Pisanâ, quidam solo cremore: Alij demum atque vno neque alio vtuntur. Et hi quidem diuisi sunt: quidem enim vsque ad septimam diem, quidam vsque ad extremum morbi finem. Et licet Hippocrates hanc controuersiam dissoluat solum in acutis morbis, tamen ipsa est instituta de omnibus. Docet autem quod debent scribi ea, quæ tres conditiones habent, quod sint vtilia ægris, non contentiosa aut perperam conuincitata, vt originem historie, & vt vtilitas sit insignis. Demum vt ignorantur à medicis: vulgare enim nihil dixit Galenus *secundo de spirandi difficultate cap. 7.* scripsit Hippocrates. Quæ autem essent subiungit, non ipsam exhibitionem, illa enim atque ignorabatur à medicis, neque vna erat, sed causæ, ex quibus vtiliter poterat con-

fici vna regula, scilicet quando essent danda pro tota Pisanâ, quando cremor, quando nihil.

Galenus hunc locum exponens, primum dicit hanc questionem esse logicam, non rationalem aut medicam: non quod causæ inquisitio non sit medico necessaria, sed non est necessaria causæ inquisitio, cur medici hi sic aut sic operentur. Verum licet ad tractationem non sit necessaria, vt erat conuetudo medicorum, est tamen vt res ipsa, idest cur aliquando sit necessaria exhibitio vnus vel alterius vel neutrius, hoc enim est medicum quatum & principale. Nihilominus demirari ait Hippocratem, quod medici aui sint ea probare, quæ habent euidentem offensam, & vituperare quæ plurimum conferunt. Nam hoc sanè videtur mirabile. Ait autem Hippocratem solum proponere questionem, Erasistratum autem explicasse illam hoc modo in primo de febribus, cum quidam in illis longis mediis ægros conficerent, alij vt petrones contra darent vinum & carnes, neutri bene consulebant illis, sed nec tamen perimebant omnes ægros, nam si omnes peremissent omnes illos deseruissent: sed quidam eorum cum alterutra sanabantur alij cum exquisitè tenui, alij cum omnino plena. Et non solum dicit Erasistratus qui eam diffiniuit, sed etiam Hippocrates, qui eam adiuuenit, laude digni sunt. Et non solum quæstio hæc de morbis acutis, sed etiam diurnis agitata est inter medicos.

Addit præterea vnum pulchrum, scilicet quod medici errantes in victus ratione, nec cognoscentes errorem, conuigunt ad suspicionem, quod æger non seruauerit præcepta. O quam istud verum est ac generale nostris temporibus, & hoc præuidit Hippocrates in *libro de fracturis* dum dixit.

De Petrona autem libet breuibus rationem victus & totius curationis, prout à Celso, in febribus proposita erat, explicare: inquit enim fuit Petro quidam, qui febricitantem hominem vbi acceperat, multis vestimentis operiebat, vt simul calore ingentem simulque excitaret. Deinde vbi multam remitti cæperat febris, aquam frigidam potui dabat, ac si mouerat sudorem explicitisse ægrum iudicabat, si non mouerat, plus etiam aquæ frigidæ ingerebat, & tum vomere cogebat. Si alter vtro modo febre liberauerat, protinus fauilam assam, & vinum homini dabat. Si non liberauerat decoquebat aquam sale adiecto, eamque bibere cogebat, vt mouendo ventrem purgaret, & intra hæc omnis eius medicina erat, eaque non minus grata fuit his quos Hippocratis successores non refecerant, quam nunc est his quos Erotophilij vel Erasistrati amulij diu. . . . . tractos non expedierunt. Nequè ideo tamen non est temeraria ista medicina, quia plures si protinus à principiis excipit,

cept, interemit: sed cum eadem omnibus conuenire non possint ferè quos ratio non restituit, temeritas adiuvat, ideòque erusmodi medici melius alienos ægros, quam suos nutriunt. Inde transit ad docendum, quomodo ex doctrina collecta à singulorum cognitione transferat ad vniuersalem, quod commune est omnibus disciplinis, vt habetur à Philosopho *secundo posteriorum cap. vlt.* Dicebat inquam ex multis sensibus generatur memoria, ex multis memoriis experientia, ex multis experientiis dicitur tanquam vna generatur notitia, quæ est principium scientiæ si sit immutabilem, aut artis si mutabilem: sed modus Hippocratis non est eiusmodi, & Galenus valde decipitur: quoniam sic (quamquam hæc vera sint) longo tempore indigisset, ideòque compendiosior est: Et est declaratus à nobis in Dialectica.

Deinde accusat frustra Erasistratum, quod amplexus sit in suo libro duo extremam ratione victus, quæ sunt extra medicinam diuturnam mediam & victum Petronæ, quorum nullus conuenit: Hippocratem autem solum mediocrem, sed detinere ægrum sine cibo non est diæta mediocris: Ideo melius est dicere quod Hippocrates loquitur hic solum de diæta ægrotum, non de mediocri. Erasistratus autem de diæta communi sanis & ægris, cum prior sit extra præpositam volenti tractare solum de morbis acutis: neque Erasistratus volens tractare solum de ratione victus febricitantium.

Notandum igitur quod Hippocrates docet nos tres rationes victus antiquorum: prima in qua vires sustinebantur profus cum opus esset illis, vt cum vires sunt imbecilles, vel morbus resoluit eas, vt in sycopoli & pestilenti, vel cum indigemus viribus animalibus, vt in morbo laterali: vel cum sit educio perpetua, vt in diarrhæis & dysenteris: vel cum morbus est leuis: vt in Ephemeris, vel cum morbus est diuturnus vt *prima Aphorismorum. text. 5.* Et dicit mediocris victus *prima Aphorismorum com. 4.* qui fit per Pitisanam non colatam, nec auget nec minuit vires. Aut qui leuiter minuit vires vt qui fit per cremorem Pitisanæ, & dicitur tenuis, & eo indigemus in morbis explicatis *prima Aphorismorum*, & hic explicabuntur. Aut vt nihil demus aut solam mulsam, & vocatur tenuissimus, quo vtitur in morbis extremis *prima Aphorismorum. text. 7.*

TEXTVS XIV.

SAnè quæstiones huiusmodi proponere medici non consueverunt, neque forsitan si proponantur soluantur.

COMMENTARIVS.

Docet se inuentorem fuisse talium quæstionum. Et quia aliquis dicere posset, quod etiam alij potuissent inuenire: vult Hippocrates quod non poterant quia pondus earum non intellexerunt, sed si modo intellexissent, soluere postmodum nesciuissent, quia sunt quæstiones difficiles & multiplices & profundæ, vnde cum has quæstiones in hoc libro sit soluturus, patet hunc librum esse maximè necessarium.

TEXTVS XV.

Calumnam verò vsque adeo grauam patitur apud vulgum ars tota, vt nullo pacto medicina esse videatur.

COMMENTARIVS.

Auget necessitatem & vtilitatem operis, docendo quod ex contemptu harum quæstionum & diuersitate opinionum superscripta, in ratione victus medicina tota iniuste cum medicis infamatur. Dicit Galenus artes quæ controuersiam patiuntur, vt postmodum declarabit, solent contemni: eò quod discordia minuit authoritatem, cum homines nesciant cui fidem debeant: ideo desperantes posse cognoscere veritatem, negligunt inquisitionem, & ex neglecta fit contemptus, & rursus discordia ostendit non subesse fundamentum solidum, & ideo esse ex coniecturalium genere. Tertio quia contententes formantur in turpem figuram, vt despectui habeantur. Contra mathematicæ cum sint certissimæ sunt in maximo precio non solum apud sapientes sed apud vulgum. Et hoc dicit Galenus in commento. Notandum quod quis posset obijcere quod philosophi sunt in maiore existimatione, quam mathematici. Et mathematicorum stipendia sunt denarij, philosophorum autem aurei: Et Princeps vnusquisque habet philosophum, pauci habent mathematicum: & etiam quod habeant non vtuntur consuetudine illorum. Causa est quoniam subiectum philosophiæ est longè nobilius subiecto mathematicæ: Et scire modicum de rebus nobilibus est magis iucundum & præstans, quam multum de ignobilibus dicebat Philosophus. Alia causa adducitur ab Auerro: quoniam scientiæ mathematicæ non faciunt ad vltimam perfectionem hominis, velut Philosophia. Tertia est quia philosophia est de rebus veris vt anima, cælo, elementis. Et si quid confictum est accedit ob errorem: At mathematicæ puræ cum abstrahant à materia, sunt de rebus imaginariis non veris, ideo

contem

contemnuntur. Quarta quoniam mathematica non efficiunt hominem prudentem & cautum, vt Philosophia maximè moralis. Ideo iuriscōsulti ad imperia deueniunt. Et in manibus Philosophorum est posita vita hominum: naturalium quidem propter medicos, & moralium ob iuriscōsultos. Verè tamen & apud vulgus ob controuersias mathematici philosophis anteponuntur.

TEXTVS XVI.

QVa propter acutissimis in morbis vsque adeò dissentiunt inter se artifices, vt quæ alter porrigit optima esse existimans, ea alter mala esse putet, atque fere ob id vaticinationi quam Græci: . . . . . vocant ars ipsa similis esse videatur, augures siquidem alitem eandem si ad sinistram volauerit, bonam faustamque esse putant: si ad dexteram malam infaustamque. Talia quoque in aruspicina quam . . . . . dicunt videntur, alià in aliis: sed vaticinationum nonnulli contraria sentiunt. Dico autem speculationem hanc esse & pulcherimam, & germanam, propter quam plurima & commodissima, quæ in arte comperiuntur.

COMMENTARIVS.

Ostendit quomodo dissentiant medici & ob id medicina negligatur apud vulgus quoniam in eisdem morbis vident Idiotæ medicos non eadem sentire; sed contraria, vt medicina hac de causa non scientia sed coniecturalis notitia habeatur, velut Augurum & Aruspicum. Siquidem . . . idest augures qui ex auiibus diuinant, vnde nomen sumpserunt, & Aruspices qui extis . . . idest arte sacra cum in sacris olim immolarent, & ex hostiarum caesarum visceribus diuinabant vsquedum scilicet Hippocratis ætate: vt etiam Xenophon in Cyri ascensu, nihilominus cum vnus optima, alter pessima ex eisdem prædicat, coniecturalem esse disciplinam constat; aut etiam falsam, quod non est ita in medicinæ parte curatiua, cum plura sint in ea, & germana idest propria arti, neque ab aliis desumpta & pulcherrima: propterea quod sunt commodissima ad finem assequendum, scilicet ad tollendam mortem summum malorum in homine, & restituendam sanitatem, quæ est summum bonum teste Hippocrate. Adeo vt etiam si sit Rex magno morbo laborans, non possit esse felix: contra pauper incolumis si non ali-

Tom. X.

ter opprimatur Rege ille longe beator erit.

Galenus in commento tria docet: primum quod nomine . . . . . soli Augures non somniorum interpretes intelliguntur: quamuis ex Homero hi tres diuinandi principales modi sint, auspiciam, aruspicina, & somniorum interpretatio. Secundo subiicit quod Arabs Augur dicebat aues dextra volantes, seruare fæminas laborantes, seu altè seu humiliter volarent, sinistra viros: contra Græcus dextra viros, sinistra fæminas; & moderatas altitudines astruere salutem, immoderatas destruere. Adducebatque plures dignos testes suæ opinionis, inter quos Artemidorum & Phocam & Athenæum duo ad concordiam afferens: primum quod si moderata distantia in dextris viros seruat, immoderata seruabit fæminas, & perdet viros, plures autem immoderatè idest altius aut humiliter volant: quàm moderatè: ergo ex regula Græci Arabs bene diuinabat, quoniam auis à sinistra volans salutem viris, à dextra fæminis plerumque portendebat. Atque ita ex eadem regula ijdem diuersa & contraria proferebant iudicia & vera. Secunda distinctio quia Græcus dicebat eos viros, qui essent effæminati, & molles, pro fæminis habendos, & de illis censenda eadem regula: sed & alia adijciebat quæ licet ab Arabe non intelligerentur, tamen id ostendebant, artem esse Græci, exercitationem ex his regulis collectam, Arabi fauere. Tertio proponit verba illa, in quibus dissentit per . . . . . idest huiusmodi non sic scribitur sed . . . . . quod etiam huiusmodi significat posse intelligi quadrifariam, vel de sola Pritana, quæ est deterior interpretatio, vel de victu in acutis, vel de victu in omnibus morbis, vel de tota curatione singularium quam vt generalissimam omnibus præfert.

Dubitatur quod longa disputatione prosequitur Cicero in *libris de diuinatione* an sit aliqua diuinationo maximè per somnia, & volatum auium: & extra (omitto quod fortuita sint & aliena ab his de quibus est interrogatio, & fortuitò offeruntur præter somnia) Et respondeo quod est non vt ars, sed vt ars est in subiecto: velut si anima mea constituat secum quodcunque videro viride spem ostendet, atrum malum, album vanum, cæruleum mutabile, liuidum exitiale, croceum successum: vado vt experiar, anima me mouebit ad obiectum veritati congruens, non quod ars sit in regula, neque quod illa occurrant mota ab anima: sed quoniam anima ea regula instituta, quasi ex pacto, vel cum demone, vel natura, vel genio ad id mouetur. Ideo cum simpliciter se offert, & præter naturam est aut ex naturalibus principiis, amplecti sine crimine potest, sed si fortuita & ex constituto vt in fortibus ad Idololatricum pertinet.

X TEXTVS

TEXTVS XVII.

NEmpe & ægris omnibus ad fanicitatem magnum quippiam potest, fanisque ad securitatem sefeque ad bonum habitum exercitantibus, atque ad quod quilibet voluerit.

COMMENTARIVS.

Quadruplicem ostendit victus rationis utilitatem, ad quod ut forsitan melior sit tertia expositio Galeni, quam quarta assignata in commento præcedente, ut intelligatur de ratione victus, & non de tota curatione: quia nemo dubitaret de illa, quin melius esset bene quam male curari: sed sic habet plurimum grauitatis in sententia ut sit sensus. Ratio victus in ægris affert salutem, in sanis securitatem à morbo: & ad exercitationes utilis est: intelligit præcipue ad artem militarem, vbi coguntur se immodicè exercere & vigilare: & ad alia idest ad vitam civilem, contemplatiuam, voluptuosam & ociosam. Quinque enim sunt vitæ genera laboriosa militaris, nautarum, seruatorum, genulorum, agalsonum, agricolarum: civilis contemplatiua, voluptuosa & ociosa, quibus omnibus conducit dicit Hippocrates ratio victus. Atque ita habet sensum perfectum. Dixit autem magnum quippiam ut necessitatem eius intelligeremus.

Relinquebatur dicendum de sententia Galeni in hoc textu, qui aliter eum introducit, quasi contingendo cum illis verbis. Calumniam vero vsque adeo graue. Quasi velit Hippocrates docere hoc exemplo, in arte medica, quod sicut ex controuersia in medicina male audit medicina, & ex præceptis in curatione recta ægri sanitatem adipiscuntur, sani securitatem à morbis, & alia comoda dicta, ita etiam in aliis artibus & disciplinis ex controuersia artes parui penduntur, & male audiunt, cum ipsis artificibus: ex concordia & doctrina vera in pretio sunt, & bene audit ars, & artifices & emolumentum magnum hominibus aduenit. Quæ expositio nec à Brasauolo nec à nobis, licet credatur multum conformis opinioni Hippocratis, quia tamen ad artem ipsam detrimentum nullum affert, & generalis est & vera, ideo admittatur tanquam Hippocratis, & reliqua in commento prosequamur. Nam hic liber cum ad artis exercitationem pertinet, in qua tum methodo tum iudicio & etiam aliqua experientia excelluerit Galenus multum comodi & utilitatis afferimus, si etiam illius placita in commentariis exposuerimus, ut etiam longè magis in Chirurgicis, velut de medicatrina, &

fracturis, & articulis. Nam reliqua quæ non ad exercitationem pertinent ut alias dixi, satis sicco pede pertransiit, nos magna ex parte omisimus aut leuius attigimus. Dicit ergo primum quod verba hæc non solum de Prifana, sed omni ratione victus, itemque omni curandi ratione & non solum in acutis sed etiam diuturnis intentio est Hippocratis. Itemque de omni genere custodiæ corporis, seu sanorum seu ægrorum, & ita etiam de omni exercitatione. Inde addit quod non ex Hippocratis sententia, sed ex modo probandi, extenditur ad omnes artes ac disciplinas, quia ex singulari (ut vocant) idest propria & vna deuenit ad regulam generalem. Addit demum quod causa erroris est, quia procedendo ex vno ad regulam generalem, fiunt controuersie in disciplinis. Et hoc est quoniam duæ particulariter ut vocant propositiones possunt esse simul verè ut aliquis homo est albus, aliquis homo non est albus. Si igitur ex his concludantur vniuersales, utpote omnis homo est albus, & omnis homo non est albus, apparebit quod repugnant. Et ideo hoc non est argumentum Hippocratis, sed antiquorum. Perinde ac si diceret aliquis, antiqui aiebant prifanam hordeaceam conuenire febrientibus, ex hoc inferebant, quod omnibus aliis pariter de solo cremore in aliquibus cum experiti essent, aliqui de nullo eorum: sequebatur ut omnibus febrientibus conueniret tota Prifana & cremor, & nihil horum. Et cum singuli vellent tueri sua placita veniebant in contentionem, & ars cum ipsis medicis infamabatur.

Dicit ergo quod proprium eius qui constituit artem, est ut distinguat quæ omnibus conueniunt, quæ pluribus & quæ paucis, & quibus. Vel si confundat, ars nulla erit, sed contentiosa res. Hoc autem docuit in primo de constitutione artium cap. 10. quæ non habetur, ut restatur in secundo eiusdem, qui habetur & superest. Quod verò subiungit non esse has disputationes similes illis, in quibus litigant quidam, an dormiamus, an vigilemus, an sciamus, an insaniamus: Hoc more consueto quorundam pertransit Brasauolus per eadem verba, mutato ordine, simulans se explicare: velut etiam facit Auerroes & Alexander ante illum non semel: sed intendit Pyrrhonicos qui contendeant contentionem non artificiosa, cum in principiis ipsis dissiderent utpote quod nihil sciremus: Nam hæc contentio est inartificiosa: At contentio Arabis & graeci de auspicio erat ex arte, & digna ut de illa haberetur ratio.

Proponit autem quatuor genera malè sententiarum in arte: vel quoniam ex vno experimento voluit condere regulam generalem, idèoque veniunt in contentionem: vel quia sunt Athechni, & Pirrhonici, discordantes in principiis, vel quoniam quærunt noua, sed nequaquam utilia ex arte

arte vt qui vocabantur Methodici: vel qui prodebant blanda vt Asclepiades vinum qui dabat ægris, & in lectis pensilibus illos collocabat æstate, ob publicas, muscas, auram & motum. Dicit ergo quod solus Hippocrates rectè instituit medicinam neque consulens dolosè ad captandam admirationem, neque vt aliorum dicta aut facta damnaret, neque vt blandirentur. Præcipuas autem duas causas refert constituendi noua dogmata, sine vtilitate; refert vnam vt admirationi sint alii: aut vt externa ab eo inuenta, & ideo aliis ignota licet non digna admiratione. Vt hic rursus labatur Brasauolus. Ita quidam callidi medici tanquam aduenæ vtuntur inusitatis auxiliis, ne qui possint illos imitari. Differunt ab his qui quærent admirationem, nam hi circa maiora versantur, velut sectionem venæ, purgationem, frictiones, illi autem vtuntur exercitiis, & in rebus leuibus momentum ponunt, vt quod gallina nigra sit aut gallus decolleitur, nemo autem sanæ mentis victum Petronæ probabit, qui vinum nigrum & carnes assatas acutè febricitantibus dabat. Ex quo liquet vinum nigrum esse deterius albo, & carnes assatas elixis in huiusmodi morbis. Hippocrates autem probatur, quod peritis scripsit, & à peritis probanda & vtilia ægris, & nil callide neque ad voluptatem: demum eam seruauit mediocritatem, vt si non prodesse non obessent: quæ omnia probò medico cordi esse debent; non dicit ergo quod non noceant. Quæ ergo inquit parum differunt, experientia difficilè dignoscuntur, quæ autem valdè, facilè, quasi dicat si aberres, iuxta illos facilè deprehenderis errasse, sin autem etiam iuxta Hippocratis placita, difficile erit vt quis possit te, ratione reprehendere, quia error circa mediocritatem non poterit esse maximus, neque euidentis, & hoc commodum consequitur ex doctrina Hippocratis, quod tamen non est omnino magnum apud pròbum virum, neque forsitan illi Hippocrates studuit. Galenus tamen cum non agnosceret verum Deicultum, & sequutus morem hominum non solum illius ætatis, sed etiam præsentis connumerauit inter principalia emolumenta viæ & doctrinæ Hippocratis. Demum concludit, quod distinguere in quibus acutis morbis conueniat præsana, videtur velle frumenti, aut quibus hordacea, aut quibus solus potus quasi dicat, cum inter hæc parum interst, sunt enim hæc omnia circa mediocritatem ad solam Hippocratis doctrinam pertinet, sed hoc neque verum videtur, quando quidem præsana frumentacea ferè nutriat quantum panis, & ideo multum, vt ipse infra testatur, neque Hippocratis litera consentit, qui loco præsana id est frumentacea legit totius præsana: loco hordacea præsana cremorem. Et ideo hæc litera est verior. Brasauolus autem & hunc errorem vt reliquos non animaduertit, sed sicco pede literam vt iacet le-

Tom. X.

git. Interpres potius Obelisco interposito ambiguitatem declarauit.

TEXTVS XVIII.

Prisana igitur frumentaceis gustamenti rectè præferri mihi videtur in acutis morbis, eoque qui eam prætulerunt laudo. Nempè viscositas eius leuis, continua, iucunda, lubrica & mediocriter humens, sitim minimè infert, & si quid abluere eget, probè abluere. Non astringit, non malè turbat, neque in ventre tumescit. Nempe inter coquendum quoad maximè potuit, intumuit.

COMMENTARIVS.

Vt in omnibus quæ dicuntur deinceps vnus modus seruetur: primum cum Præsana quiddam sit artificio confectum, quod non est, antequam ab homine factum sit, ratio simplex conficiendi edocèbitur. Secundo de viribus illius (quod in textu proponitur) generaliter agemus. Tertio ostendemus illius vires ex compositionis ratione. Quarto modi varij componendi, & ob id ad varios morbos vtilitas. Quinto ratio compositionis ex his vtilitatibus ad varios vsus & detrimenta, si quis delinquat. Sexto emendabimus detrimenta illa. Vltimo ratio dandi cremorem aut totam Præsana & quantitatem pro vnoquoque morbo, sed hoc longa tractatione indiget, & spatium est per magnam partem libri. Et post tractabimus etiam de aqua hordei vulgari. Faciam ergo quinque lectiones necessarias. Dico igitur primo, quod cum Præsana consistat aqua, hordeo, & coctione, propter quod tria capita facit author libri de Præsana, quem Galeno ascribunt eo ordine quo dixi, quorum primum tractat de aqua, quæ debet esse probata iuxta tres sensus: vilius vt sit clara, munda, & absque colore, & in ea coquantur celeriter duriora, quia penetrat & dissoluitur. Addit quod citò calefcit & refrigeratur, vt inquit Hippocrates in Aphorismis. Talis dicit postmodum facilè coquetur, & in ventriculo & venis, & celeriter descendet ab hypochondriis, & etiam distribuatur per vniuersum corpus. Erunt autem huiusmodi aut plauis recentes: vel si non, præparare potes ex fontibus ad orientem spectantibus, aut saltem ex fluminibus paruis, aut puteis. Et indicium etiam sanitatis aquarum est sinceritas coloris rubri, in carnibus iumentorum, & candor eximius adipis, & soni, & quod non adsint lapides in pulmonibus, neque icore, neque renibus, nec ouum in ventriculo,

triculo quanquam hoc rarius: talia enim comitantur aquas fœtidas, fœdas, turbulenta, prauas, & quavis ratione corruptas, aut alienas à naturali dispositione bonarum aquarum. Et similiter viri & mulieres & pueri sint boni coloris, agiles, carnosissimi.

Sequitur de hordeo quod habet tres partes, farinam, corticem, crassum, quem appellamus furfuraceum, & medium quem vocat paleaceum: sed vel non cognouit hordeum author ille, vel hordeum suæ regionis à nostro est alienum, vel error in transcribendo incidit, vel oscitanter historiam nariat. Sed cum de re constet, satis est quod hordeum habet corticem externum, crassum siccum valde asperum & furfuraceum, colore, qui tamen substantia est crassior, intus est farina, in medio palearis forsitan ob colorem, sed ob substantiam tenuis & minus siccus, externo frigidus ferme æqualiter. Farina ergo est frigida & humida, & totum ob id manifestè est frigidum, sed declinat ob cortices ad siccitatem non magnam, ob quos etiam detergit cum etiam ipsa farina, sed minus omnibus, vt exterior cortex plus aliis partibus medius medio modo ipsum etiam & præcipuè illius farina statum excitar, Eligit ergo medium inter nouum & vetustum, quod tamen ad vetustatem, declinat, longè deterius est: id verò minus rugosum esse debet. Et sit ponderosum, & quod inter coquendum magnam in molem attollatur. Tale enim humidum habet lentum, mistum bene, ac tenuè plurimumque, & ideo dum bene feruet attollitur. Brasauolus addit quod sit candidum.

Circa modum coctionis vult, vt primum maceretur in aqua, detrahatur gluma, seu cortex exterior, cui arista iungitur, & exinde etiam exquisitius, donec medius auferatur ac decidat. Vult ergo detrahi, quod facies calefaciendo prius hordeum, inde aqua aspergendo, deinde linteo aspero fricando. Ideo intelligendum est, tres esse cortices, vt intus qui farinam continet maneat, inde eadem aqua decoctum prius aut alia, sed melius eadem coquere, & primum vehemènti igne inde mitiori, donec nullas ampullas mittat. Hoc docet in textu Hippocrates. Antea quidem Prisana cruda dicebatur: loquitur autem de libra vna hordei vt Brasauolus longo experimento didicit. Deinde decem proponit conditiones Prisanæ in morbis acutis, quæ in nullo alio edulio inueniri possunt: prima quod lentor eius leuis sit, nam lenta proculdubio est Prisana, præcipuè hordeacea, de qua nunc est sermo, nam de illa loqui illum significant antecedentia, sed lentor videretur esse vitium non laus: respondet Brasauolus quod ipsa est minus lenta inter omnes alias, vt pote triticæ ex oriza, chondro, & lentibus, & crudam ordeaceam, dicit enim Prisana . . . . . id est à pensendo & excor-

ticando, propterea dicit, cum possit fieri ex omni non solum segite, sed etiam legumine, hordeacea cocta est minus lenta omnibus. Verum istud non est laudare sed accusare Prisanam. Dico ergo quod lentor modicus facit ad meliorem coctionem, quia magis adhæret, & ad alimentum firmitus. Dicebat enim Galenus friabilia quantò excellent facilitate coctionis, tantò celerius dissipantur, & infirmius præbent alimentum. Iuuant & lenta in vomitibus, sed de hoc non est propositum, leuis ergo lentor facit ad meliorem coctionem, dum adhæret parietibus ventriculi & firmitus alimentum. Forsan causa est, quod in acutis conueniunt quæ aluum deiciunt, talia autem sunt lenta *Tertio de alimentorum facultatibus. cap. 4.* Et propter hoc etiam subiicit quod est lubrica, sed melius est distinguere primam hanc conditionem à quarta.

Continua nam qualitas partium facit, vt melius coquatur, non vt alica quæ sit ex Zea iucunda dicit Hippocrates. Parum deterioribus aut potus suauior quidem melioribus sed minus suauibus est præferendus. Et in libro de affectionibus. Quodcunque cibis aut obsonia aut potus ægroti concupiscunt, exhibeto, si non corpori damnum inde accessurum est. Est autem iucunda trifariam vt primò quia commoda: forbitiones enim maxime conueniunt ægris in libro de medicina veteri. Et ideo hac ratione placet. Secundo quia contraria placet in intemperie præter naturam in naturali similia, ideo in acutis conuenit Prisana quoniam est frigida & humida. Tertio ob præparationem de qua inferius.

Lubrica dicimus quod ob vehementem calorem aut siccitatem aluus astringitur, & ideo lubrica confert in acutis, deducendo materiam & feces inferius: Dicebat Paulus lib. secundo cap. 18. purgata per aluum & sudores expurgate conuenit, sed intelligit de fecibus & ichoribus, non de materia faciente morbum, ideo subiungit; cæterum materiae desligi debent quæ neque calefaciendo, neque sicando valenter prædictas vacationes moliri possunt, velut Prisanæ cremor. Cum ergo lubrica sit, aluum non solum lenit, sed etiam celeriter à præcordiis descendit, quod maxime optat Hippocrates vt visum est supra. Quinque enim cum sint cibi loci vnus vt in ventriculo maneat, alter vt descendat in superiora intestina, vtrumque refingunt Hippoc: & Galenus, nec multum interesse putant: Tertius cum descenderit ad inferiora intestina; quartus cum deicitur: hos ambos probant nec inter illos multum interesse putant, modo feces non siccantur: quintus optimus, vt distribuatur. *Et mediocriter humens:* Hippocrates prima Aphorismorum victum humidum febriçantibus omnibus confert, maxime vero pueris & his qui sic consueuerunt refici: Cur autem adiecerit *mediocriter humens*, nam

nam superflue humida ventriculum labefactant. Hinc habetur dissolutio quæstionis, quia Aristoteles *prima Problematum* dubitat, an Prisana hordeacea sit commodior sanitati, an triticea, cum pictores farinæ tritici sint coloratiores. Respondet valde ad hoc propositum, quod sanis Prisana triticea est melior, & maioris alimenti, atque solidioris ac præstantioris: Hordeacea autem ægris est melior, quia paucioris alimenti, ideo minus eos farigat ac replet, & frigidioris ac humidioris, cum febris sit calida & sicca.

Et sitim tollit. Poterat contineri in hoc quod humida sit: sed non omnia humida sitim extinguunt, si salsa sint aut calida: at Prisana neutro horum vitiorum prædita est. Ideo plurimum obsunt qui salis plurimum addunt in Prisana: sitis autem tollit appetitum, exsiccatur os, & linguam arefacit, & vigilias auget: Vnde & febris & imbecillitas magis torquent ægrum, & sitis est quasi symptoma proprium in acutis, propterea dicit Princeps, si superflua fuerit, & dicit quod si fiat à siccitate sedat eam somnus, si à calliditate vigiliæ: si ergo fiat ab utraque causa, à neutro soluitur, sed à Prisana. Et quia dicit *tollit* non de siti generaliter intelligit, sed ea quæ per aliquot horas assumptionem cibi subsequitur. Et hoc plerumque non semper; & prope abluit intestina scilicet à materiis facientibus morbum, ut bile & materia putrida: Vnde redduntur tui ægri à dysenteria, in qua incidunt laborantes febre & morbis acutis, ex qua moriuntur, ut Princeps *prima quarti Tract. 4. cap. 6. in fine* & hoc nimis frequenter accidit, licet Princeps ibi intelligat de variolis solum, cum dixit: *Et quandoque moriuntur*: per casum virtutis cum abrasione intestinorum, & fluxu ventris, sed hoc generaliter iam declarauit antea. Et scias quod periculum maius est (quod etiam experimento deprehendimus, in habentibus abstrictam aluum, quam lubricam. Nam in febrilibus fluxus ventris subsequi solet, sed præcipue dysenteria & fluxus lique factius in pestilentibus. Generaliter autem subsequi solet hoc vel abscessum, qui debilitant iecur, vel ob abstrictam aluum, cum bilis retenta putrescit & acuitur. Et licet Princeps vtatur in cura fluxus ad febrem, consequendis astringentibus, aliud est cum iam cepit fluxus & impetus, & timemus de imbecillitate virium, aliud ante, nam palam est quod quæ abluunt sunt necessaria. *Non astringit.* Philosophus *Prima Problematum* ostendit quod rarum oportet efficere corpus, quod ad bonam valetudinem præparatur, sed hoc non proprie facit ad hunc sensum, cum loquatur potius de cutis raritate, & laxitate pororum, & in ratione victus ad custodiam quam ad curam: vnde notandum est duplicem esse apud Galenum obstructionem, quæ est causa febris, scilicet pororum de qua in *Ostano & vndecimo Methodi cap. 2.* agit, post initium, ad quam Prisana parum aut nihil confert, quia non sic

administratur, aliam meatuum, de qua inferius, & de hac est sermo. Dicebat igitur Galenus *Ostano de compositione medicamentorum cap. 4.* secundum locos obstructio, maxime fit in venis, quæ sunt inter sima & gibba iecoris, quoniam ibi sunt venæ valde strictæ, & eam putredo consequitur, breui quidem si fiat ex humoribus calidis, post tempus aliquod si ex frigidis. Cumque obstructio dicitur fiat à crassis leuisque humoribus, *vndecimo Methodi cap. 10.* vbi docet indicationes inuenire, conuersæque via modum curandi (dico etiam multis) pro quibus vide *Quinto de tuenda sanitate c. 6.* manifestum est alimentum Prisanæ neque esse crassum, neque multum, neque etiam lentum, ob quæ refugit chondrum etiam, quamuis aliqui perperam concedant in acutis.

Non malè turbat id est: neque flatum, neque rugitum, neque nauseam neque dolorem, neque anxietatem gignit: hoc est malè turbare. Vt etiam cum murmur ventris commouet aut grauedinem, aut ventriculum, lædit virginem, aut malos ructus aut singultum excitans, quæ omnia molesta sunt ægro, & singultus etiam pro lethali signo interpretari solet. Animaduertere ob hoc oportet, quod si singultus eueniat cum languore virium, & circa finem morbi, lethalis est: sed ab initio validis viribus fit, ab humido & lento humore, atque crado, & tales plerumque sanantur. Raro enim homo paritur à causis contrariis simul, vnde contingit viris clatis nomine erubescere. Alij impudentius etiam, dum tueri se volunt, manes bene meritos accusant. Aliud est quod licet flatus ex se malus non sit, contingit tamen vt malè vexet ægrum, primo dolores excitando, secundo vigilias ob motum: Tertio quia deducit materias ad locum, vt fiant tumores, qui facile contingunt in febrilibus, demum quia si sub imo ventriculi sit, aut in cauitate, impedit coctiones. Flatus tamen raro interficit vapores, sæpe ideo diligenter animaduerte.

Neque in ventre tumescit. Hoc est animaduertendum à Plinio secundo dicente, quod Prisana si non fuerit optime cocta, inflat Hypochondria. Idem in *consilio pro puero epileptico*, docet abstinendum, vbi apprimè cocta non fuerit. Alexander quoque Trallianus *libro sexto c. 5.* dicit, quod nisi bene cocta fuerit, non minus inflat quam legumina. Vnde animaduertendum est, quod Hippocrates intendit hanc rationem, quæ non intumescit amplius in alieno, non intumescit in ventriculo: scilicet quia non habet causam flatus in se. Nam cum calor ignis sit potentior & ficcior, ideo flatus magis excitat quam febrilis, & hic quam purè naturalis: quare flatus non à calore humido sed sicco excitatur, & ob id multi non patientes flatum, perperam vrentes dissoluentibus flatum, illos sibi asciscunt: Ideo non omnia omnibus conueniunt. Fit autem flatus attenuato humido, & rarefacto eo quod incalescit, velut aqua in lebetæ: sed

quod coquitur condensatur, ergo quod coquitur non generat flatum. Sed quia in eo quod coquitur resolvitur semper aliquid, illud neque medicus neque Philosophus appellat flatum: sic enim perpetuo effemus in illius generatione, sed cum cogitur, ut postmodum necesse sit erumpere. Si ergo paulatim generetur dissolvitur, & non dicitur flatum: oportet ergo plurimum ex eo gigni. At ex calore humido non potest multum gigni, sed potius sicco, quoniam actio illius est vehementior: & tum magis, si materia sit mixta ex tenui, quæ facile transeat in flatum, & lenta aqua retineatur. Ideo has tres causas videmus, dum ius pingat, ferretur à multo igne in aëno, statim enim crescens effunditur. Cum ergo dicit Hippocrates quod non intremiscit pitana, non est sic intelligendus, ut non prorsus intremiscat, nam id fieri non potest, sed quod parum & per longa intervalla, & quod tota moles subsidet, quia iam nil ex flatu retinetur, quod & si callida & sicca valde dissolvatur, flatum contingit, cum intemperies frigida & humida impedit calorem naturalem sine materia: aut quia adeo attenuant, ut prodeant, ideo trifariam nocent vel augendo intemperiem, præter naturam calidam & siccam, vel plus generando de flatu quam dissolvendo: vel flatum attenuando, ut adeo dilateretur, non hunc exitum ut disrumpat. Propterea bonum est adijcere dissolventia, & prius aperire exitum, quo in casu turissimum est, cum iam prodire cæperit, & ita etiam euacuare materiam, & procurare somnum, & fomenta expinguibus, & coctionem: hæc enim vera cura.

Quoniam igitur Pitana dictum est, est multiplex, cruda & ex aliis granis, tum vero multa alia sunt ei similia, scilicet puls polenta, maza, cyceon, Alica, Chondrum, pulmentum, ideo de omnibus his dicere oportet breuiter. Quid enim Pitana in genere sit dictum est. Puls autem & polenta & omnia talia cum fiant ex farina, non ex grano, in hoc conueniunt, quod sicut edulia facta ex carne marcida, aut falsa, aut siccata, aut putrida, sunt insuauia & insalubria, ex recenter tractata victima, suauia atque salubria; ita cibaria omnia ex farina sunt insuauiora & insalubria. Et licet non adeo male oleant nec sint corrupta, ut quæ ex carne constant; portionem tamen illis respondent in sapore, & odore & natura, licet in natura magis sint corrupta, quam in sapore, & in sapore rursus magis quam in odore ad carnes salites comparatione, quia carnes cum sint humidæ, nisi siccatae sint, aut sal addatur, valde fatent. Omnia à tergo eiusmodi, & etiam Pitana facta ex hordeo contrito, aut iam diu excorticato, sunt præta. Quæ ergo habent rationem Pitanae, ut etiam ex tritico & oriza, & pannico & milio sunt bona, quia fiunt ex granis vitis, & breui antequam putrescant, vltimo modo conuertuntur in Pitana. Hæc igitur est ratio talium eduliorum. Et si quis obijciat quod panis deberet

esse malus, dico quod velut & maza & polenta, quando ex farina diuturniore tempore molita, tanto est deterior. Nihilominus non est adeo malus, ut reliqua edulia humida, quia est pinsitus & diu subactus, & post in furno siccatus. Unde panis pistorum quod est ex recentiore farina, est melior quam domesticus.

Polenta igitur & cæterorum docebitur naturam, ob similitudinem quam habent cum pitana. Er ideo cum pitana cuius confectio ut visum est sit operosa, aut quia æger abhorret eam, non utemur: oportet videre quid illi proximus natura & facultate sit. Vfus etiam pitanae malus est ad vitæ longitudinem, unde Brasauolus in hoc errauit pro semetipso, & non potuit implere primum sensum. Dicebat enim Hippocrates 6. epid. par. 5. text. 21. cibaria imbecillia breuiter efficiunt vitam: Pitana autem cum inbecillius sit, tum quia non multum nutrit, tum quia frigida, inquit enim Hippocrates in eodem libro, imbecilli victus frigidi, validi vero calidi.

Polenta ergo seu . . . . . dicit Galenus, sit ex hordeo recenti mediocriter frixo, Plinius lib. XVIII. inquit, pluribus sit hæc modis: Græci perfrustum aqua hordeum siccant nocte vna, ac postero die frigunt, deinde molis frangunt, inde vbi alios modos conficiendi adiecit, subiicit. Quocumque autem ordine præparato vianis hordei libris, ternas seminis lini, & coriandri sēlibras salisque acetabulo, torrentes ante omnia miscent in mola. Unde liquet quod Galenus dixit: cum autem omnis polenta quæ recte sit facta boni sit odoris, ea est suauolentissima, quæ ex optimo ac recenti hordeo quod aristam non admodum habet siccam, est confecta, parum nutrit teste eodem. Cum vero polenta liquore aspergitur atque subigitur maza appellat. Galeno ibidem teste. Paulo post imo statim eam valde dant rat, ut quæ valde parum nutriat, & multo minus panibus hordeaceis & ægrius conficiatur, & flatuosa sit: negat tamen lentum humorem illam gignere sed subactam per alium mouere, ac magis multo etiam, si mel adijciatur. Fuit autem etiam Romanis nota non solum, sed in vsu. Puls autem ut Plinius inquit lib. 18. c. 3. videretur tam ignota græcis fuisse, quam polenta Italica. Unde Athenæus inquit lib. 14. c. 32. pag. 4. maza à pinsendo dicta est, cum ab initio ex sola farina constaret: cum autem aliis multis nobilioribus cibis additis, ad delicias & voluptatem varietate & suauitate nobilitata, mattya à madendo appellata est. Pulcem nutrire plurimum testatur idem. Non est igitur ut naturam aut compositionem à græcis queramus in pulte. Fiebat ergo ex farina quavis maxime triticea, & nobilior ex similia, ut etiam Paulus obiter testatur lib. 7. Constabat ex farina, aqua, & melle, aut casco, & ouis, & ideo erat edulium potens & nutriens, quod tamen graue erat & obstruebat. Quod inspergebant capiti hostiæ maçtandæ.

mastrandæ. Cyceon autem meminit Hippocrates *in secunda de diata*, vbi etiam mazæ, & docet mazam fuisse siccam per se, sed fubigi solere aqua vel vino dulci, & tunc naturam mutat, cum ex se siccer, tarde secedat, multum nutiat, non tamen flatum gignit neque eructatur: sed Cyceonis compositionem narrat Homerus vt cam in tempora Troiana rejiciat.

*At Cyceona valent, infundit Prandia vini
Munera, caseosque addens è lacte caprino
Arato secuit cultero: cum grana minuti
Pollinis aspergens commiscuit atque bibendum,*

*Apposuit Cyceona anidè potantibus ipsis,
Protinus extincta est suis arida.*

Constat & notam fuisse Orpheo, vt Adrianus Iunius commemorat.

seu vt Anobius

*Inde manu poculum sumit, risuque sequente
Perducit totum Cyceonis lata liquorem.*

Meminit & Atheneus carminum Homericorum, sed interpres nescio qua ratione pro Cyceonè Cinnum vertit, fretus falsa Ciceronis autoritate. Est igitur potus simul & edulium multum alens, ac valde suauis, ex vino Prannio, caseo caprino, & farina: Cui quasi simile est quod fit Mediolanij ex ouis, prane, iure & vino dulci, vocantque Zabaionum, quod alludit ad nomen Cyceonis corruptum. Eius meminit Galenus *Quinto in sextum de morbis vulgaribus* vbi & Hippocrates in ipso textu.

Chondrus nostris temporibus non inueniri existimo, cum ex Zea olim fieret, dicocco idest duo grana habente, vt Author est Oribasius *in Duodecimo collectaneorum iuxta finem*. Vnde vno principio incognito, tot accidunt errores, vt nunquam se postea possint explicare. Id autem est cum à Galeno accipiamus vires alimenterum, non disputandum quid illæ voces apud alios nisi deficiat autoritas; tum verò ad proximos & eius linguæ scriptores, & qui diligenter cuncta prosequuti sint, veniendum. Fieri enim potest vt gratia exempli Chondrus Galeni non sit, Hippocratis Chondrus: & Plinij, Chondrus Galeni: & sic deinceps; quod si in vnum consenserint dubio procul & nobis ipsis & aliis satisfactum erit, studiosis magis auræ popularis, quam veritatis ipsius: si non idem tamen momentum habebit, sola Galeni Autoritas quod omnium aliorum adiuncta. Sufficit ergo docuisse Chondrum fieri ex dicocco idest Zea duo grana habente vnius loca nota Dioscoridi, non nota Plinio, cum in Grecia nasceretur, ideo etiam Hippocratis tempore notum Chondrum fuit. Zea est quam spectam vocamus, proximior naturæ frumenti, & similior hordeo, vnde etiam granum quasi per excellentiam appellabatur: & vile etiam in Etruria dicocum habetur. Alica tamen in vsu est, quia Zea vnius grani copiosa nascitur in Italia, cum sit antiqua, & Plinio nota, Chondrum non, quoniam dicocum non: ob id Chondri nomine & alica & Chondrum vt genus significa-

tur, quandoque Chondrum solum vt ab alica distinguitur. Nutrit Chondrū vtrumque melius hordeo, & plus, & ventriculo salubrius, si vt Prifana præparetur, magis tamen attingit ventrem, & imbecillius est tritico: neque igitur chondrum fat est, sed fat quo vtimur, & ex Zea fit, & ex hordeo, & ex frumenti quodam genere. Ob præparationem igitur makum est fat, Alica autem vt Galenus testatur, diutius in ventriculo manet, & bilem ipsam comprimit, nec ab illa corrumpitur, vt *Duodecimo Merbodi* dum de febre agit, quæ lymcopen excitat, ex tenuitate humorum & exhalatione. Nam inquit: non prifana cremorem dabis, sed alicam cum attingentibus, seu austeris, qui non facile corrumpuntur.

Dico verò, quod Prifana ipsa multiplex est triticea, cuius meminit Aristoteles loco adducto, & Dioscorides *in secundo libro*, Fit & ex oriza, Horatius *satyrarum seu sermonum secundo satyra tertia*.

— Sume hoc Prifanarium orizæ.

Plinius quoque id affirmat, sed & ex chondrio: Galenus *Primo de alimenterum facultatibus lib. 1. 8. cap. 7*. sed inter potus lapsus est, alicam pro chondro vertens, vbi etiam phacoptilanz meminit, idest factæ ex lente, sed & crudæ antea vbi de Prifana loquitur: sed licet mirari de Brasauolo, qui putat Galenum & antiquos vfos fuisse Prifana cruda in cibus, & mille circa hoc commenta fingit, cum dubium non sit, nil aliud intelligere Galenum per Prifanam crudam, quam materiam coctæ Prifanz, ex qua scilicet cocta fit. Et ideo de illius natura ac viribus dicere quicquam superfluum arbitror. Prifana autem lentibus mista multum à Galeno laudatur, cum autem Prifana inquit contrariam in eo scilicet in siccitate & crassitie lenti habeat facultatem, ex amborum mixture præstantissimum edulium componitur: vtri que haud æquali portione miscentes, sed Prifanz minus, vt pote quæ in succum ventratur, & in molem magnam attollatur; lens autem in coquendo exiguum quemdam tumorem ascescat. Sed de facultatibus diuersis Prifanz, melius est vt in sequenti lectione agemus: vbi de eiusdem præparatione sermo erit.

Relinquetur dicendum de modo constitutionis pullanz proprio, itemque de varietate eorum, & iuxta antiquos, & iuxta præsentem consuetudinem, tum verò de singulari modo vt morbuicis affectibus, tum naturalibus conueniunt: Demum de his quæ loco Prifanz exhiberi possunt, è quibus tria sunt Galeno olim nota; alica, panis lotus post chondrum, cuius loco habemus ferculum ex pane & peponum seminibus, nobis nunc in vsu, antiquis autem ignotum. Circa quæ reuocare in mentem oportet tria principia antea commemorata. Primum quod edulium vnumquodque eò præstantius est, quò res ex qua fit recentior, & morti

mortū proximior, excepto eo medico interuallo, quod exigitur ad hoc, vt quod lenitum est paululum exsiccecur, & ficabile enadat: vnde & Pūfana, & alica, & panis lotus, & oriza, & ferculum ē seminibus peponum debent fieri ex his, quæ dudum, & non longe tempore deglubata ſunt. In pane autem obſeruandum, vt loco eius ſit recens, Panis enim ſic coctus à coctione initium ſumit, velut à mola reliqua. Iſta enim tum primum intereunt, panis formam aliam ſubit, & ab eo tempore inueteraſcit: ſecundum fuit quod vnumquodque aſtimari debet & reponi ſub eo nomine, ſub quo repoſitum eſt ab authore, deſcribente illius vires: aut proximo eius tempore; & qui eadem lingua vteretur. Ideo omnia erunt interpretanda ex ſentētia Hippocratis aut Galeni: & propinquiorum Hippocrati quidem Theophrastus, poſt Dioſcorides Galeno Oribasius. Tertium vt ſciamus non omnia omnibus conducere: ſed vt Pūfana acutis vtiliſſima eſt, ſanis corporibus mala (loquor de hordeacea) ita diuturnis morbis medio modo ſe habet. Et pro natura eorum velut hecticis vt febre patiuntur idonea, vt nutrimento ſolidiore egent, parum congrua, in hectica ſenectutis proſus mala.

Dico igitur Pūfanam Hippocratis nil aliud recepſiſſe quam hordeum & aquam, quoniam quæ de illa protulit & ſoli conueniunt: Neque ſi aliud eſſet ei neceſſarium, id ſilentio præteriſſent. In libro etiam de affectionibus licet non ſit ſuus inquit, ſorbtiones in morbis dato Pūfanam; aut milium, aut alicam, aut farinam: & quæcunque ex his dederis, ad ſeceſſum tenuia dato, & percocta, & dulciora potius quàm calidiora aut falſa. Quæ vero ad robur craſ-

fiora, piguora, moderatè cocta, vt falſis aut acribus aut calidis locus nullus relinquantur. Et infra, dum Pūfanæ conditiones refert, ſolius hordei & coctionis meminit, non aliæ alicuius rei. Hæc igitur ſola eſt, quæ conuenit in morbis acutis, qui cum febre vehementiſſima ſunt. Cremore autem ſi quando contingat vti, etiam Galenus oſtendit *Octauo methodi*. Pūfana autem Galeni recipit, poſtquam intumuerit, acetum, cum verò cocta fuerit, ſalem tenuem: addit autem & oleum ab initio, nec id vquam reiſcit, exiſtimans ad coctionem prodeſſe. Admittit nonnunquam anethum & porrum. Idem quoque reperit infra dicens, ſed ſolo porro anethoque ſit contenta. In *Quinto autem de tuenda ſanitate* præparat Pūfanam pro ſenibus, cum pipere. Dicebat in libro de *Attenuante victus ratione* piper Pūfanæ adijci debet, quia deterget validius: melli autem iungi non debet, niſi in pectoris affectibus, quoniam nocet iccori & lienī. Collaudat autem vt Pūfanæ hordeaceæ in regimine ſanorum, pedes ſuilli coquantur, vt tam Pūfana quam pedes meliores reddantur, *Primo & Tertio de Alimentis*. Cum autem in *Tertio decimo Methodi* agens de iccoris inflammatione dicat, quod Pūfana detergit abſque morſu, de Pūfana pura intelligit. In *Decimo quoque Methodi* dicit Pūfanæ cremorem conſtare illis quinque, oleo, ſale, acetate, anetho & porro, & agit de hecticoꝝ cibo. Galenus quoque infra piſces petroſos condit eodem iure, quamuis laterali morbo laboranti exhibeat, quam ob cauſam ſolum amittit in eius confectione (album enim ius vocat) acetum. Oribasius in *Quarto ſynopſeos* ea habet quæ.....

Cætera deſiderantur.

